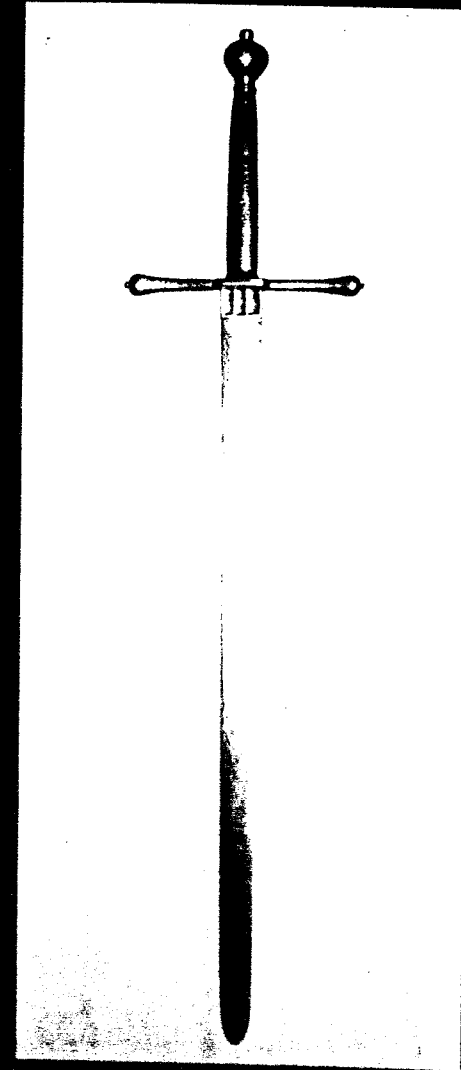

NORSK VÅPENHISTORISK SELSKAP
ÅRBOK 1993

NORSK VÅPENHISTORISK SELSKAP
ÅRBOK 1993

Særtrykk

104992

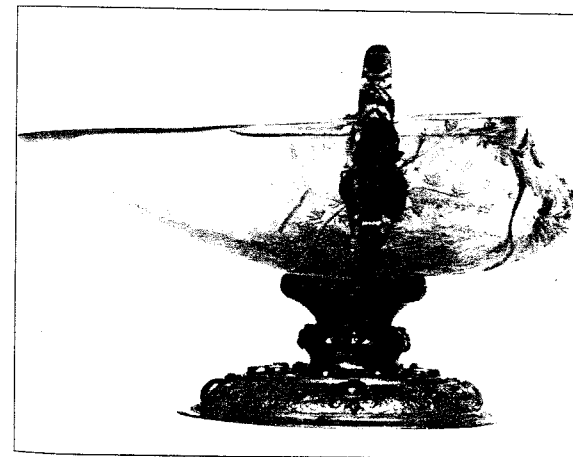
Den selvstendige Podhalebrigaden – opptakt og skjebne

Av Bjørn Bratbak

Innledning

Tidlig om morgenen 9. mai 1940 begynte den nesten 5000 mann sterke polske «*Samodzielna Brygada Strzelcow Podhalanskich*» – Den selvstendige Podhale jegerbrigade – å stige i land i Harstad. Brigaden var kommet med skip fra Frankrike, via Skottland, for å delta i kampen mot de tyske overfallsmenn som i en måned hadde holdt stand i Narvik og fjellene rundt, og som ellers i landet stadig befestet sine posisjoner.

Dette var første gang i historien at en polsk militær enhet var blitt satt inn på norsk jord. Mens Norge og Danmark hadde vært forenet under en konge, hadde riktignok en polsk hæravdeling i 1658 rykket inn i Jylland under ledelse av Polens berømte feltherre Stefan Czarniecki. Polakkene hadde da jaget svenskene ut av Kolding og Sønderborg. I Polen blir minnet om denne begivenhet stadig holdt i hevd i og med at polakkene synger om denne bragd i sin nasjonalsang.

Skål i bergkrystall. Gave fra den dansk-norske kong Frederik III til den polske feltherre Stefan Czarniecki for den polske hjelp i krigen mot svenskene. Skålen befinner seg i Nasjonalmuseet i Krakow. / Cup of rock crystal. A gift from the Danish-Norwegian king Frederik III to the Polish military leader Stefan Czarniecki for the help received from the Poles in the war against Sweden. The cup is at the National Museum, Krakow. (Foto: Nasjonalmuseet, Krakow)

Den polske nasjon har lange tradisjoner med å la sine tropper delta i kamp utenfor Polens grenser for egen og andres frihet. Takket være polakkene ble tyrkernes fremmarsj i Europa stanset. Det skyldtes den polske kong Jan Sobieskis seier over tyrkerne ved Wien i 1683. Vel hundre år senere ble Polen oppslukt og underkuet av nabostatene Russland, Østerrike og Preussen, men dette hindret ikke at polske offiserer og soldater deltok både i napoleonskrigene og den amerikanske uavhengighetskrigen. Valgspråket «*For deres frihet og for vår*» hadde meislet seg inn i den polske folkesjelen, og var en drivkraft for polsk deltakelse overalt der friheten ble truet.

I vårt land har det helst vært med ord vi har ytt de viktigste bidrag for undertrykte broderfolk, om vi holder de stadige krigene med Sverige utenfor. Henrik Wergeland skal i 1820-årene ha hatt planer om å reise til Grekenland for å hjelpe grekerne i deres frihetskamp mot tyrkerne. Det ble imidlertid med planene, og siden nøyde han seg med å skrive om revolusjonsheltene i Frankrike, Spania, Belgia, Irland og Polen. Slik var det med flere av våre andre store diktere. De skrev vakkert, og med medfølelse, om de tapre og undertrykte polakker som prøvde å reise seg mot tyrannene.

I 1864 ble vårt naboland Danmark angrepet av Preussen, men selv da var det ikke mange nordmenn som ilte danskene til hjelp. Også denne gang var det helst den verbale hjelp vi bidro med. Ibsen, Bjørnson og flere med dem, talte varmt om den nødstedte nabo i syd, mens våre politiske myndigheter vendte tommelen ned for en organisert norsk militær innsats.

Men da borgerkrigen brøt ut i Spania i 1936, skulle norske og polske frivillige idealister komme til å kjempe side om side mot general Francos fasciststyrker. Både i Polen og i Norge gjorde de etablerte samfunnsmakter hva de kunne for å hindre deltakelse i borgerkrigen. Det norske Storting og regjering satte lovforbud mot at norske frivillige reiste til Spania, mens det i Polen særlig var den mektige katolske kirken som gjorde hva den kunne for å hindre polsk deltakelse på den spanske republikkens side.

Borgerkrigen i Spania var første varsel om at de totalitære fascist- og naziregimer kunne komme til å legge hele Europa under sin klamme hånd. Den spanske republikkens motstand mot Franco-styrkene, som fikk hjelp fra Mussolini og Hitler, oppnådde mye sympati blant Europas demokratier, men de frie nasjonene gjorde, som det norske Storting, lite for at hjelpen skulle bli effektiv. Hjelpen kom fra enkeltpersoner som

strømmet til Spania hvor de fikk plass i de etterhvert så berømte internasjonale brigader. Dette var idealister, intellektuelle, kunstnere og arbeidere, ofte fra den politiske venstresiden. Det var disse idealister, som i handling viste at de var villige til å ofre sitt liv i kampen for frihet og demokrati, som først stod opp og kjempet mot demokratiens fiender, Franco, Mussolini og Hitler. Det var ikke demokratiens regjeringer og parlamenter, ei heller de forskjellige kirkesamfunn.

Blant de polske og norske frivillige som overlevde kampene på Spanias blodige slagmarker, fantes det flere, som da Hitler angrep Norge i 1940, straks meldte seg til tjeneste for vår frihet. De kunne nyttiggjøre sin krigserfaring fra borgerkrigen.

I den polske Podhalebrigaden fantes det mange spaniaveteraner, og i de norske avdelingene som tok opp kampen mot Hitlers overfallsmenn var det også hjemvendte spaniafarere. Nordahl Grieg var en av dem, Ninni Haslund Gleditsch en annen. Begge spilte sentrale roller ved den dramatiske redning av Norges Banks gullbeholdning. Nordahl og Ninni sluttet seg til de frie norske styrker i Storbritannia, og slik var det med flere andre.

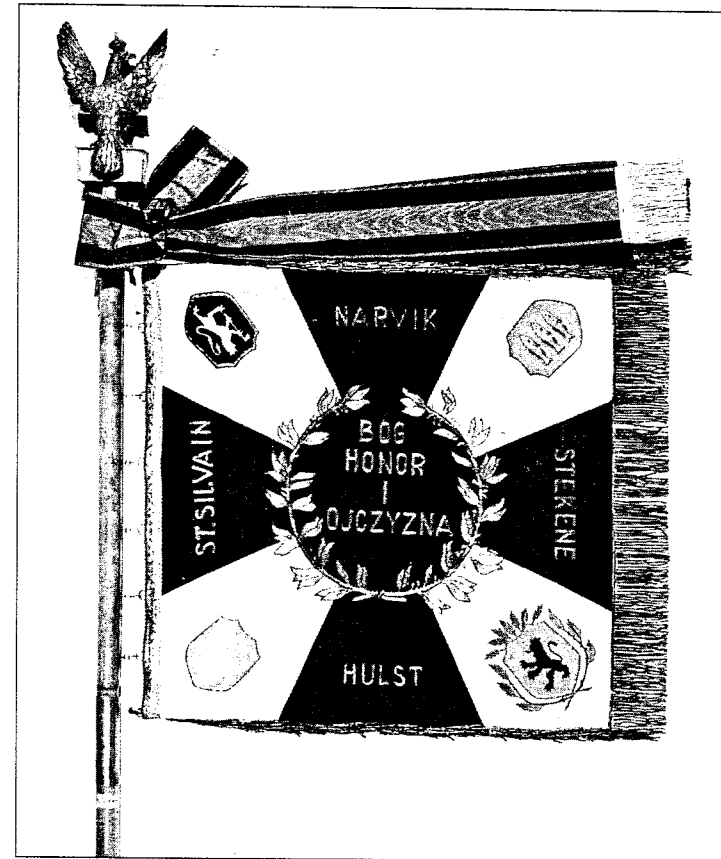
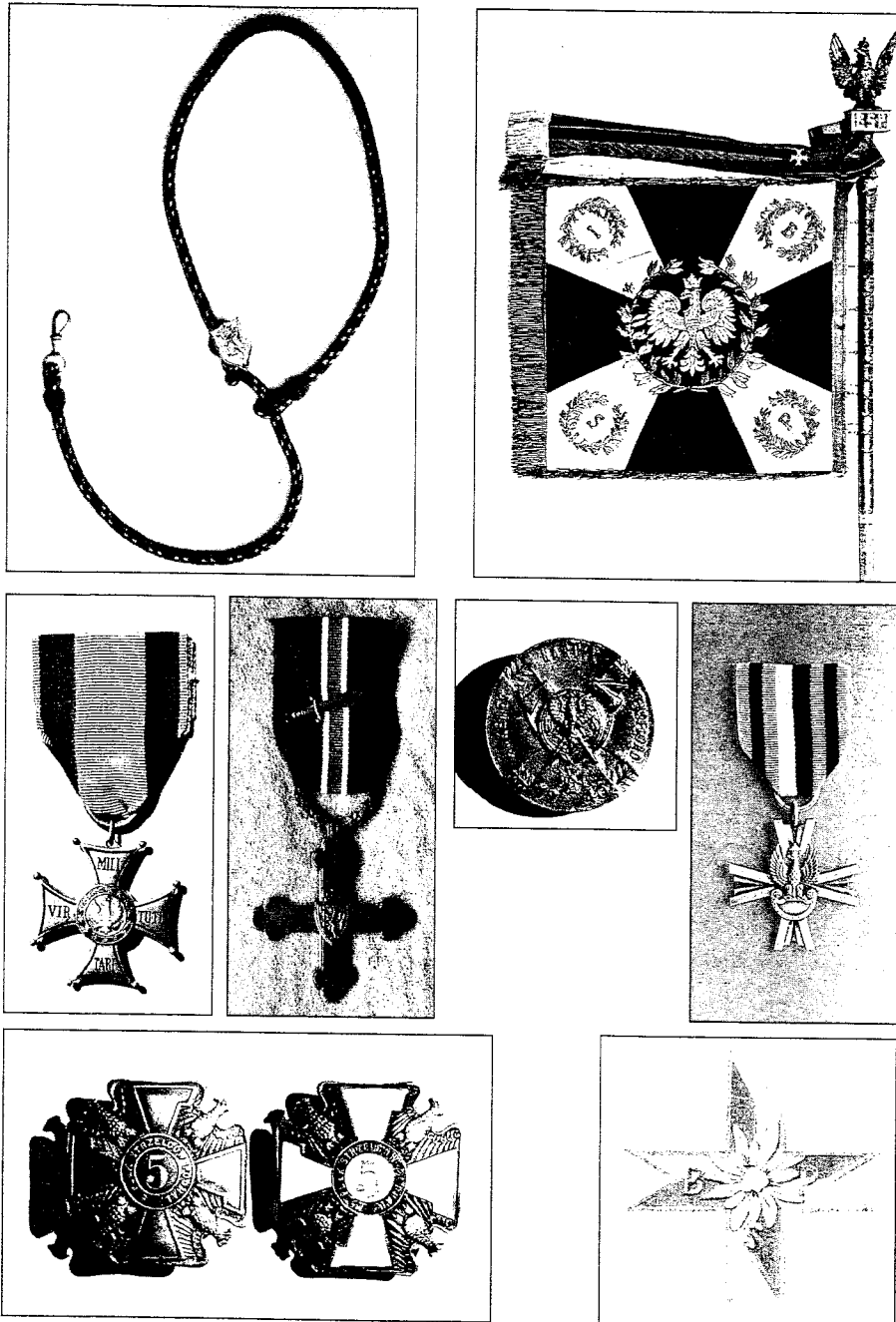
I Podhalebrigaden var det rundt 100 polakker som hadde deltatt i de Internasjonale Brigader i Spania. I 2. Bataljon var det 22 polakker med to års krigserfaring fra Spania, «de røde polakkene», ble de kalt. Bataljonsjefen, oberstløytnant Wladyslaw Dec, noterte i krigsdagboken mens bataljonen var under etablering i Frankrike:

De har fått tid til å få kamptrening og er derfor våre militære rosiner i pølsen. Det vil være nødvendig å komme overens med dem når det gjelder ordens- og disiplinsspørsmål. Ved fronten blir de sikkert strålende soldater.

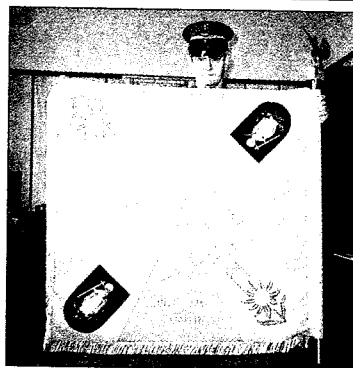
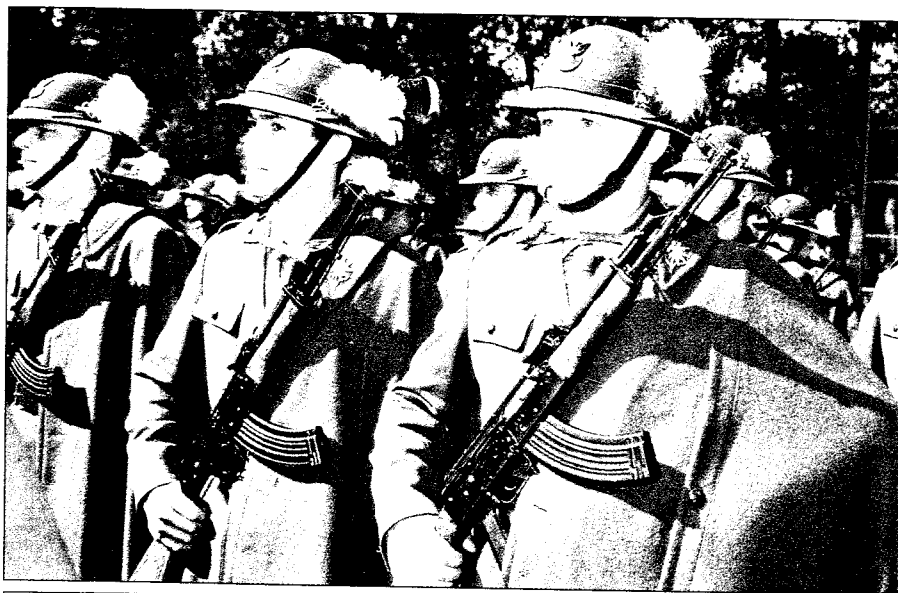
Angrepet på Polen

Den andre verdenskrigen begynte med tyskernes overraskende angrep på Polen natten til 1. september 1939. 17. september lot Stalin sin Røde Armé rykke inn over Polens grenser fra øst, og falt dermed den hårdt trengte polske hæren i ryggen. Polens skjebne var med dette beseglet. Tyskerne og russerne inngikk 28. september en avtale i Moskva der Polens fremtidige skjebne ble avgjort. Polen ble delt mellom de to angriperne.

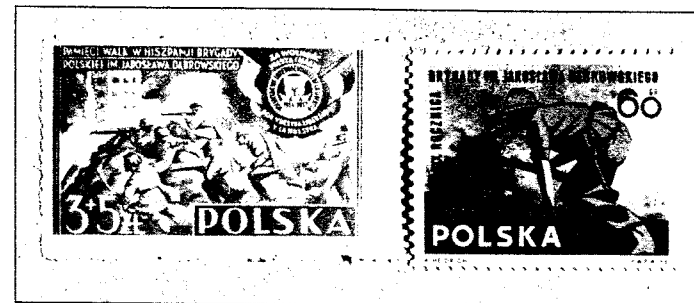
I byen Lwow kunne polakkene lese det siste oppropet fra byens militære kommandant, general Langner. Oppropet ble kunngjort ved plakattoppslag rundt i byen:¹

Høyre side og bildet øverst til høyre på venstre side: Podhalebataljonens nye fane fra 1945. (Foto: The Polish Institute and Sikorski Museum). Venstre side forøvrig: Øverst til venstre: «Den norske snoren» som polakkene oppfatter som en krigsdekorasjon gitt dem av kong Haakon VII. (Foto: Krigsminnesmuseet i Narvik). Rekken i midten fra venstre: Virtuti Militari, Krigskorset med sverd, uniformsmerke i bronse tildelt dem som hadde deltatt ved Narvik (foto: K.E.Strøm) og Militærkorset for deltakelse i de polske styrker i vest. Innstiftet 1989. (Foto: Krigsminnesmuseet i Narvik). Nederst til venstre: Avdelingsmerke til det polske førkrigs 5. Pulk. Dette merket ble tatt i bruk igjen i 1992. (Foto: K.E.Strøm). Nederst til høyre: Uniformsmerket til Podhalebataljonen. Fastsatt 1946. / The right page and the picture above right at the left page: The new colour from 1945 of The Podhale Battalion. On the left page: Above left: «The Norwegian lanyard» that the Poles consider a war decoration given them by king Haakon VII. In the middle from the left: the Polish «Virtuti Militari», the Norwegian «Krigskorset», Polish bronze badge given to those who fought at Narvik and The Military Cross for Participation in the Polish Forces in the West, established 1989. Below left: The badge of the pre-war Polish 5th regiment. This badge was reintroduced in 1992. Below right: The badge of The Podhale Battalion by regulations of 1946.

Over: Soldater fra 5. Pulk, Krakow 1991. Alperosen (Edelweiss) på kappekragen og i hatten. I hatten bæres også den polske hærens ørn, men her fortsatt i den gamle kommunisttidens modell (uten krone på ørnens hode). (Foto: 5. Pulk, Krakow). Nederst til venstre: Den norske major Nicolay H. Knutzons polske uniform i Forsvarsmuseet, Oslo. (Foto: B. Bratbak). Nederst til høyre: Sjefen for garnisonen i Nowy Sacz, major Tomasz Szklinski, viser frem den nye fanen fra 1991. I fanens hvite felt vises grensestolper og alperose, samt skytshelgnen til byen Nowy Sacz. (Foto: B. Bratbak) / Above: Soldiers of the 5th Regiment at Krakow 1991. The edelweiss on the cape collar and the hat. On the hat they are also wearing the eagle of the Polish army, here in the old communist-period pattern with no crown on the eagle's head. Below left: The Polish uniform of the Norwegian major Nicolay H. Knutzon at The Norwegian Armes Forces Museum in Oslo. Below right: The commanding officer of the Nowy Sacz garrison, major Tomasz Szklinski, showing the new colour from 1991. In the white fields borderpost and edelweiss badge, and the patron saint of the city of Nowy Sacz.

Det polske postverket har minnet deltakelsen i borgerkrigen i Spania med frimerker i 1946 og 1966. /The Polish postal authorities have celebrated the participation in the Spanish civil war with stamps in 1946 and 1966.

Bolsjevikene har falt oss i ryggen og har besatt de østre delene av landet. Lumskt har de gitt dødsstøtet til den polske republikken og vår tapre hær. Under disse forhold er vi tvunget til å forlate byen. Men den polske hæren skal snart vende tilbake. Polen skal snart gjenoppstå.

Hitler forsøkte å skape en marionettregjering i de tyskokkuperte områder, men måtte gi dette opp da han ikke kunne få noen polakk til å forråde sitt land og gå nazistenes ærend. Polen kan med stolthet si at det er det eneste naziokkuperte land i Europa hvor det ikke oppstod en «Quisling-regjering» eller et kollaboratørstyre.²

De områder av Polen, som Sovjet hadde annektert ved avtalen med Tyskland, ble innlemmet i USSR, bl a under dekke av mer eller mindre styrte folkeavstemninger som ble avholdt i oktober og november 1939. Den sovjetiske annekasjonen av de polske områdene satte den britiske regjeringen i en trengt situasjon. På den ene siden hadde britene garantert sikkerheten til Polen, et helt og udelt Polen, på den andre siden ønsket ikke den britiske regjering å risikere en konflikt med Sovjetunionen.

I slutten av oktober 1939 begynte de første meldingene om den hurtige bolsjeviseringen av Øst-Polen å skape bekymring blant demokratiene i Europa. I februar 1940 ble de første store brutale deportasjoner av polakker iverksatt. Polske familier i de sovjetokkuperte områdene ble drevet fra sine hjem, lastet i uoppvarmede jernbanevogner, som vanligvis ble brukt til å frakte dyr, og transportert til Sibir eller Sovjets østområder. Disse deportasjonene pågikk helt til juli 1940, og ble fulgt opp med en ny deportasjonsbølge i juni 1941. Mellom en og en og en halv million polakker ble revet bort fra sine hjem for å bli benyttet som slavearbeidere i Stalins gruver og tømmerleirer i nordområdene, i Kazakhstan eller andre steder langt borte fra Polen. En av de deporterte var den 17

år gamle Wojciech Jaruzelski, som sammen med sin familie ble sendt til Sibir. 40 år senere skulle den samme Jaruzelski fremstå som Polens enerhersker, og som nær alliert til det sovjetiske kommunistregime. Han var også den som skulle måtte delta i avviklingen av den sovjetiske og kommunistiske undertrykkelsen og dermed åpne for innførelse av demokrati i Polen.

Høsten 1939, etter Polens sammenbrudd, var det mange polakker som la veien over norsk jord på sin ferd for å slutte seg til frie polske styrker i vest, eller for å unnsnippe Hitler- og Stalin-regimenes forfølgelse, deportasjoner og vilkårlige henrettelser. Polakkene passerte Norge på forskjellige måter. Noen kom over land fra Sverige, tok seg frem til Vestlandet, helst Bergen, for der å skaffe seg skipsleilighet over til England. Enkelte kom luftveien, mellomlandet på Sola, før de fortsatte med fly over Nordsjøen til Skottland. Dette gjaldt for eksempel enken og de to døtrene til Polens avdøde statssjef, marskalk Josef Pilsudski. De kom med fly fra Stockholm, mellomlandet på Sola, og fortsatte etter noen timer til Skottland. Polske handelsskip tok seg frem i norsk territorialfarvann, noen ganger med norske marinefartøyer som eskorte, til de nådde Bergen. Der lå de og ventet inntil britiske eskortefartøyer kom til og ga dem beskyttelse over Nordsjøen. Flere av de polske flyktingene som passerte vårt land høsten 1939 og vinteren 1940, skulle komme til å se Norge igjen før krigen var over, enten som soldater ved Narvik, som skipsmannskaper eller som piloter.

1. oktober 1939 dannet general Sikorski en ny polsk regjering som tok opphold i Angers i Frankrike. Wladyslaw Raczkiwicz, president i Polens nasjonalforsamling, avla presidenteden i den polske ambassaden i Paris, og overtok dermed som Polens statsoverhode. General Sikorski ble foruten statsminister i den nye eksilregjeringen også den frie polske hærens øverstkommanderende. General Sikorski hadde en høy stjerne i Polen. Han hadde vært i opposisjon til Pilsudskis regime, og hadde oppholdt seg flere år i Frankrike. Han ble betraktet som en stor general og en overbevist og demokratisk statsmann.³ Det polske nasjonalråd ble dannet av medlemmene av det polske parlamentet som befant seg i utlandet. Den 79 år gamle pianisten og statsmannen Ignacy Paderewski, som levde i Sveits, ble valgt til Nasjonalrådets formann.⁴

Det strømmet polakker til Frankrike fra hele verden for å være med på å befri fedrelandet fra nazistenes og russernes åk. En polsk hær med fransk utrustning ble etablert i det fortsatt frie Frankrike, og ble med iver og dyktighet gjenoppbygget av general Sikorski og polske offiserer. Den

Franskmennene utstyrte polakkene med gammelt utstyr, våpen og uniformer, som hadde vært i bruk da første verdenskrig brøt ut i 1914. / *The French supplied the Poles with old equipment, weapons and uniforms from the time of the outbreak of World War I in 1914.* (Foto: R. M. Neumann)

polske hæren nådde raskt opp til en styrke på rundt 80.000 mann. Med store anstrengelser og vanskeligheter hadde rundt 43.000 soldater og offiserer fra Polens førkrigshær klart å ta seg frem gjennom Romania og Ungarn til Frankrike. Rundt 40.000 ble rekruttert i Frankrike blant de mange polakker og polskættede som oppholdt seg der.⁵

Vestmaktens krigsråd hadde allerede under den finsk-russiske vinterkrigen tumlet med planer om å få polske enheter engasjert på Nordkalotten. Ved årsskiftet 1939/40 hadde den franske statsminister Daladier støttet en plan om at de polske marinefartøyer som hadde unnsliuppet fra Polen, skulle sendes til farvannene ved Petsamo for å hindre russiske tropper fra å gjøre fremstøt over sjøen. Churchill fant imidlertid at slik bruk av polske skip var for provoserende. Franskmennene begynte likevel å planlegge en alliert landsetting i Petsamo. Denne planen ble utarbeidet med bistand fra den finske militærattasjé i Paris. En kombinert alliert styrke bestående av ca 13.000 til 17.000 franske, britiske og polske soldater, kamuflert som «frivillige», og transportert på skip som skulle være maskert som polske, skulle bli landsatt i ryggen på russerne i

området ved Petsamo. Den finske militærattasjéens plan gikk enda lengere. Han foreslo ikke mindre enn 300-400 stridsfly og 3-4 vintertrenede divisjoner.

I begynnelsen av februar 1940 drøftet det øverste krigsråd en langt mindre ambisiøs plan om støtte til Finland. Nå skulle i det minste to brigader, en fransk og en britisk, rykke frem over Narvik og okkupere malmfeltene ved Kiruna. De skulle fortsette langs jernbanen helt til Botenviken hvor de skulle sikre eller ødelegge havneanleggene i Luleå. Styrken, som fikk kodenavnet «Detachment Avonmouth», skulle så sikre at den planlagte allierte støtten til Finland nådde frem. Det var meningen at styrken etterhvert skulle utvides til divisjons størrelse på ca 15.000 mann. Her var det meningen at fire polske bataljoner skulle inngå. Før planen kunne komme til utførelse, måtte imidlertid Finland kapitulere, og planen ble skrinlagt.⁶

Polakkene og krigen i Norge

Fredag den 5. april 1940 var hele personalet i det norske Utenriksdepartementet invitert til den tyske legasjonen i Oslo for å se en fredsfilm. Fremvisningen skulle tydeligvis gis en festlig og fornem ramme. På innbydelseskortene fra den tyske minister var det anført at antrekket var «Galla og ordener». Ettersom invitasjonen kom med kort varsel, kunne hverken utenriksminister Koht eller den øverste ledelsen i departementet stille opp, men byråsjefene og en hel del underordnede tjenestemenn møtte frem iført sin beste stas. Også norske offiserer og andre embetsmenn var invitert til forestillingen. Filmen som ble vist, var dokumentariske opptak av bombingene og kampene om Warszawa noen måneder tidligere. Den tyske ministeren forklarte at filmen var fredspropaganda, fordi den viste hvorledes det ville gå alle land som satte seg til motverge mot Tysklands ønske om å «forsvare dem mot England». Den amerikanske minister i Norge i 1940, Mrs. Harriman, forteller i sine memoarer at de norske gjestene var dypt rystet og ytterst forbløffet over at denne filmen skulle vises for dem.⁷

Velkjent er det at Norge fikk det kraftigste forvarsel om at det kunne komme med i krigen, da meldingen om senkingen av det tyske troppe-transportskipet «Rio de Janeiro» nådde landet om formiddagen den 8. april 1940. Mindre kjent er at det var den polske undervannsbåten ORP»Orzel» (Ørnen) som sørget for at «Rio de Janeiro» ble sendt til

bunns.⁸ I mai 1992 ble det i byparken i Lillesand avduket en liten minnestein over denne viktige episode i vår historie.

ORP»Orzel» tjenestegjorde etter dette på alliert side til den forsvant sporløst under ett av sine mange tokt mellom norskekysten og Skottland. ORP»Orzel» skulle ha vendt tilbake 8. juni 1940, men returnerte aldri. Trolig hadde den gått på en mine. 60 mann fulgte den i dypet.⁹

Kort etter at tyskerne hadde angrepet Norge 9. april, ble det både fra den britiske og den franske regjering lovet en omfattende og hurtig hjelp. Allerede 14. april gikk allierte frempartier i land i Namsos og i Harstad-området. I begynnelsen av mai ble betydelige franske og polske styrker overført til Narvik-området. Under kommando av den franske general A. Bethouart var snart tre bataljoner franske alpejegere, to bataljoner fremmedlegionærer og fire polske bataljoner i ferd med å nedkjempe de tyske styrkene som hadde satt seg fast rundt Narvik. Polakkene tilhørte den selvstendige Podhalejegerbrigaden som var blitt dannet i Frankrike 9. februar 1940. Navnet har forbindelse til Podhaleregimentene i den polske førkrigshæren. Soldatene i disse regimentene særmerket seg ved at de bar noen karakteristiske kapper over skuldrene. Podhale er navnet på et fjellområde ved foten av Karpatene i det sydlige Polen.

Det ble oppfattet som et privilegium å bli opptatt i Podhalejegerbrigaden. De frivillige spente over medlemmer fra det høyeste polske aristokrati, heriblant ikke mindre enn fire grever, til gruve- og jordbruksarbeidere som hadde søkt sitt arbeid i Frankrike. Der var diplomater, forfattere, kunstnere osv på alle gradsnivå.¹⁰

De alliertes øverste krigsråd hadde med samtykke av den polske eksilregjeringen, besluttet at den nyopprettede Podhalejegerbrigaden skulle inngå i den franske styrke og delta i felttoget i Norge.

10. april paraderte soldatene fra brigaden for president Raczkiewicz og øverstkommanderende, general Sikorski. Tilstede ved paraden, som fant sted i Malestroit i Bretagne, var også polske regjeringsmedlemmer, en rekke fremstående franske og engelske offiserer og embetsmenn, samt diplomater fra flere nasjoner. Høydepunktet under paraden var overrekkelse av fane til brigaden. Fanen var forarbeidet i Vatikanet og var en personlig gave fra biskop Gawlina, som også ledet friluftsmessen for de bortimot 6000 tilstedeværende. Biskop Gawlina var overhode for alle prester i den nye polske hæren. I samsvar med polsk tradisjon ble fanen naglet til fanestangen ved at presidenten og biskopen slo inn de første naglene. Dette skjedde foran det oppsatte feltalteret på paradeplassen. Fanen var i de polske fargene hvitt og rødt. På den ene siden

Brigadegeneral Zygmunt Bohusz-Szyszko tar imot brigadens nye fane 10. april 1940. / Brigadier Zygmunt Bohusz-Szyszko receives the new colours of the brigade on April 10th 1940. (Foto: Jan Meysztowicz)

var Polens ørn og innskriften «SAM BRYGADA STRZELCOW PODHAL», mens den andre siden viste ordene «HONOR I OJCZYŻNA». Selve faneoverrekkelsen ble foretatt av general Sikorski. Han ga fanen til en knelende brigadesjef, general Bohusz-Szyszko, som avla troskapseden.¹¹ General Sikorski holdt en tale til brigaden der han blant annet sa:¹²

«Soldater! En stor ære venter dere. Dere, Podhalebrigaden, vil være den første store enhet fra vår nye polske arme som drar for å kjempe mot tyskerne. Dere skal være med i en lett fransk divisjon. Dere skal til Norge. Deres nærvær ved fronten vil gi meg rett til å sitte i De Alliertes Råd».

Den polske brigaden fortsatte treningen og forberedelsene og ble den 15. og 16. april transportert til Brest hvor den ble lastet om bord i skipene som skulle føre den til Norge. 15. april utstedte den polske øverstkommanderende en dagsbefaling som ble lest opp ved alle brigadens enheter:¹³

Jeg vender meg til dere i en beveget stund med de ord en polsk fører en gang uttalte: «Husk at Polens navn skal lyde høyt og klart».

Dere skal kjempe for Polen mot dets evige og uforsonlige fiende. Dere skal også kjempe for en hellig sak, for nasjonenes frihet, i samsvar med fedrenes motto: «For vår frihet og for deres».

Dere skal slåss på en edel nasjons jord, en nasjon som liksom polakkene foretrakk en ulik kamp fremfor å underkaste seg fiendens overmakt uten å yte motstand. Dere skal kjempe sammen med våre alliertes tropper. De slag dere foretar sammen vil ha en avgjørende betydning for krigens utfall og fremskynde dagen da nasjonen vil befris for det fryktelige åk...»

Brigaden var organisert etter fransk mønster i to halvbrigader á to bataljoner. Totalt talte styrken som ble sendt til Norge 4778 mann. Hovedtyngden av mannskapene var polske emigranter i Frankrike, flyktninger fra Polen og frivillige fra andre land, bl a ca 100 mann som hadde kjempet på republikkens side i den spanske borgerkrigen. Brigadesjef var den 47 år gamle oberst Zygmunt Bohusz-Szyszko, som nå ble utnevnt til brigadegeneral.¹⁴ Han hadde begynt sin offiserskarriere i den keiserlige russiske hær. Hans far hadde vært krigsrettsdommer i Sibir, men familien hadde til tross for stillinger i embetsverk og militæretaten alltid følt seg som polske. Zygmunt ble gardeløytnant og tjenestegjorde ved det keiserlige hoff i St.Petersburg. Der hadde han opplevd at tsar Nikolai II selv hadde kommet til de unge offiserene i messen og fortalt dem om utbruddet av den første verdenskrigen. Tsaren hadde også selv gitt ordre om at garderegimentet skulle forflyttes til Moskva. Etter det russiske regimes sammenbrudd hadde Zygmunt Bohusz-Szyszko dratt hjem til Polen der han hadde fortsatt med å slåss mot bolsjevikene, nå som kaptein i kavaleriet. I september 1939 hadde han deltatt i forsvaret av Polen som oberst og sjef for 16. Infanteridivisjon. Han ble såret under kampene, men klarte forkledt som gårdsarbeider å ta seg frem til polske enheter i det frie Frankrike.

24. april om morgenen forlot skipene med den polske brigaden Brest. Neste dag ankom konvoien Firth of Clyde i Skottland hvor den ble liggende for anker ved Greenock uten at mannskapene fikk gå i land. Etter at skipene med den 13. Halvbrigade av Fremmedlegionen og noen lasteskip med utstyr hadde sluttet seg til konvoien, ble kursen satt mot øst den 30. april. 3. mai ble Polens nasjonaldag feiret om bord, bl a med gudstjeneste på skipsdekkene. Dagen etter passerte de polarsirkelen, og på samme måte som dagens cruiseturister, fikk soldatene diplom underskrevet av skipets kaptein. Ferden fortsatte nordover, over Vestfjorden og langs Lofotøyene.¹⁵

Skipene med den polske brigade skulle etter planen gå til Tromsø hvor brigaden skulle landsettes. Vel fremkommet dit, ble det opplyst at da byen nå var blitt sete for konge og regjering, var man redd for at nærvær av utenlandske tropper skulle forårsake luftangrep fra tyskernes

Brigadegeneral Zygmunt Bohusz-Szyszko. Foto tatt i Skottland 1941. Generalen bærer to kors av Virtuti Militari og «den norske snoren»./*Brigadier Zygmunt Bohusz-Szyszko photographed in Scotland in 1941. He is wearing two crosses of Virtuti Militari and «the Norwegian lanyard».* (Foto: R. M. Neumann)

side. I to dager seilte derfor konvoien omkring nord i Nordishavet før den endelig stanset opp ved Harstad hvor brigaden ble landsatt om morgenen 9. mai.

Selve landgangsforsøket i Tromsø viser hvor dårlig planleggingen og ordrene fra det fransk-britiske hovedkvarter hadde vært. Om dette har vi en ganske livfull beretning fra en av offiserene i general Bohusz-Szyszkos stab, løytnant Zygmunt Litynski. Før krigsutbruddet hadde han vært polsk pressekorrespondent i Paris, knyttet til den polske legasjonen, men hadde allerede i oktober 1939 meldt seg til tjeneste ved de polske militære styrker som var under oppsetning i Frankrike. Han ble gitt officersutdannelse og ble plassert i staben til Podhalebrigaden, enheten som først ble etablert for å bli satt inn i Finland, men som kom til å havne i Nord-Norge. Han skrev etter at Narvik-felttoget var avsluttet boken «Jeg var en av dem», hvor han bringer mange interessante detaljer fra den polske brigadens opphold i Norge.¹⁶

Om forsøket på å gå i land i Tromsø, forteller han om hvorledes den polske staben hadde blitt forskrekket da de den 2. mai hadde mottatt ordren fra det britiske admiralitetet om at brigaden skulle settes i land i Tromsø. De hadde begynt å studere sine kart, og forskrekkelsen ble ikke mindre da de oppdaget at Tromsø lå på en liten øy, og langt nord for de tyske linjer.

I den lyse mainatten mellom 5. og 6. mai ankret troppetransportskipene og jagereskorten opp utenfor Tromsø. Løytnant Litynski beretter at

Den polske brigade stiger i land i Harstad. Illustrasjon i boken «The Fight for Narvik», London desember 1940. Kunstneren Jozef Natanson var soldat i den polske brigaden og deltok ved Narvik. Etter krigen anerkjent billedkunstner i Roma. /*The Polish Brigade disembarking at Harstad. Illustration in the book «The Fight for Narvik», London December 1941. The artist Jozef Natanson was a soldier in the Polish Brigade and participated at Narvik. After the war he became an established artist in Rome.*

da konvoien hadde ligget til ankers i flere timer, tok general Bohusz-Szyszko, etter å ha konferert med jagereskorten, et initiativ, og ble satt på land i en barkasse. Etter to timers opphold i Tromsø hadde generalen og følget hans vendt tilbake til skipene i et dårlig humør. Etter at de hadde steget i land i Tromsø, hadde de etter mye besvær fått en norsk soldat til å vise seg vei til kommanderende offiser. De var blitt ført til en lang bygning som lignet en skole, og her fikk de kontakt med en ung norsk offiser som ikke la skjul på sin overraskelse over å stå overfor de polske offiserer og deres franske forbindelsesoffiser i deres fremmedartede uniformer. Hans forbauselse ble ikke mindre da han fikk høre at offiserene hadde kommet til byen med 5.000 mann og som var klare til å stige i land. Den unge nordmannen sa at han skulle underrette sin sjef, general Steffens, tidligere sjef for den norske 4. Divisjon i Bergen. General Steffens kom raskt til stede, og heller ikke han la skjul på sin forbauselse over at 5.000 polske soldater var klare til å stige i land i Tromsø. Kort etter kom også en fransk kaptein fra alpejegerne inn i rommet. Han var forbindelsesoffiser mellom det allierte hovedkvarter i Norge og myndighetene i Tromsø. Det utspant seg nå en hissig diskusjon mellom de tilstedeværende offiserer, og det ble fort klart at det ville være «helt sykt» å landsette den polske brigaden i Tromsø. Med i vurderingen ble også tatt det faktum at kong Haakon VII og de norske sentralmyndigheter hadde valgt byen som sitt administrasjonssete. Ikke å undres over at general Bohusz-Szyszko syntes å være gram i hu da han vendte tilbake til sitt

Nord-Norge mai 1940. De polske soldatene gjør seg klar til å stige i land på norsk jord. /Northern Norway May 1940. The Polish soldiers get ready to disembark in Norway. (Foto: R.M. Neuman)

troppetransportskip og sin stab. Snart begynte ryktene å spre seg blant polakkene om hva som hadde foregått i Tromsø. Det ble tatt som et dårlig tegn. Skipene satte kursen til havs og nordover.

Brigaden går i land i Harstad

Den britiske stab som hadde etablert seg i Harstad, arbeidet med planer om å sende den polske brigaden til Øst-Finnmark for å forebygge et eventuelt sovjetisk innfall mot Norge fra Murmansk. Dette motsatte general Fleischer seg. Han hevdet med bestemthet at polakkene ville være bedre anvendt ved å delta i gjenoberingen av Narvik.¹⁷ Den britiske militærhistoriker T.K. Derry sier at de norske autoriteter var meget sterkt i mot enhver tanke på at polakkene skulle hjelpe nøytralitetsvakten ved grensen mot Russland, fordi man mente at russernes holdning var usikker.¹⁸ Etter landstigningen i Harstad fikk brigaden oppdrag som gjorde at den ble oppsplittet og fordelt over et stort geografisk område. 1.Bataljon og staben til 1.Halvbrigade marsjerte mot Kvæfjord på Hinnøyas vestsida, mens 2.Bataljon besatte Hinnøyas østside i området Melvik-Sørvik syd for Harstad. 3.Bataljon ble overført til to britiske destroyere og transportert til Ballangen, der den skulle avløse en av Fremmedlegionens bataljoner. 4.Bataljon, sammen med staben til 2.Halvbrigade, ble satt inn ved Salangen for å sikre Sagfjorden og Salangsfjorden.

I dagene som fulgte utførte de to bataljonene i 1.Halvbrigade vakttjeneste på Hinnøya. Brigadens stab etablerte seg i Kvæfjord, like ved 1.Bataljon, hvor også 1.Halvbrigades stab befant seg.

Et angrep mot Bjerkvik og Elvegårdsmoen med norske, polske, franske og britiske avdelinger ble innledet 10. mai. Tre dager senere var begge disse stedene på norske og allierte hender. Fra polsk side deltok 2.Bataljon under kommando av oberstløytnant Dec. Bataljonen, som hadde hatt oppdrag på østsida av Hinnøya etter landstigningen i Norge den 9. mai, ble om kvelden 11. mai lastet om bord i norske fiskeskøyter som stod under kommando av en britisk marineoffiser. Neste morgen ble bataljonen landsatt i Bogenområdet, der den i første omgang avløste 1.Bataljon av den irske garden. Om kvelden begynte fremrykningen langs den tilsnødde veien mot Bjerkvik. En norsk skiløpertrupp deltok i marsjen som bataljonens venstre flankesikring. Veien var lite farbar. Den var dekket med dyp våt og rått snø som nådde til knærne, og ofte var det fonner som var enda høyere. Bataljonen slet hardt under fremrykningen. Bataljonssjefen, oberstløytnant Dec, gir i sine memoarer et bilde av moralen blant soldatene. Under fremmarsjen veltet en av ordonansene med motorsykkelen sin. Både feltpresten og bataljonssjefen ilte til for å ta et tak for å få sykkelen på veien igjen. Soldatene hindret imidlertid bataljonssjefen fra å ta noe løft. Han måtte spare på kreftene slik at han var fysisk sterk når striden begynte, hevdet de. Midnatt mellom 12. og 13. mai hadde bombarderingen av Bjerkvik fra skip og fly tatt til. Ut på morgenen gikk de første franske fremmedlegionærer i land og tyskerne måtte trekke seg ut. Da den polske bataljonen ut på formiddagen nådde Bjerkvik, ble de møtt av divisjonssjefen, den franske general Bethouart, som ga uttrykk for sin beundring for tempoet som den vanskelige og anstrengende fremrykning var foregått med. I den norske overkommandoens telefonmelding ved ett-tiden om dagen til kong Haakon VII, som oppholdt seg i Øverbygd i Målselv, het det:¹⁹

En fransk bataljon med ti stridsvogner har brutt gjennom de tyske stillinger og møtt liten motstand. En polsk bataljon er rykket frem fra Bogen til Trollviken på få timer; en kjempemarsj som fortjener å huskes.

Etter ankomst til Bjerkvik, ble 2.Bataljon stilt under kommando av Fremmedlegionens 13. Halvbrigade med oppdrag å sikre brigaden som fortsatt var i hard kamp med tyskerne. Neste natt fikk så bataljonen i oppdrag å renske Øyjordhalvøya for tyskere.

Neste oppdrag for de polske styrker var overtakelse av forsvaret av Ankeneshalvøya. Den polske brigadesjef, general Bohusz-Szyszko, fikk

2. Bataljon av Podhalebrigaden på marsj fra Bogen til Bjerkvik natten mellom 12. og 13. mai 1940. Illustrasjon av Jozef Natanson. / The 2nd Battalion of the Podhale Brigade marching from Bogen to Bjerkvik the night between May 12th and 13th 1940. Illustration by Jozef Natanson.

av den franske øverstkommanderende i oppdrag å avløse franske og britiske avdelinger i området. 1. Bataljon og brigadekommandoen ble 15. mai trukket tilbake fra vestsiden av Hinnøya og transportert med fiskeskøyter til området ved Ankenes. 2. Bataljon ble med 22 fiskeskøyter dagen etter overført fra området Bjerkvik til Skjomen på Ankeneshalvøya. Der var det fortsatt kamphandlinger, og polakkenes avløsning av den britiske 2. Bataljon av South Welsh Rifles foregikk under maskingevær- og kanonild. Det var under disse kampene på Ankeneshalvøya at tyskerne for første gang ble klar over at de også hadde polske landstyrker som motstandere i Nord-Norge. Den polske forfatteren Ksawery Pruszyński, som deltok i 2. Bataljon som korporalkadett, har skildret hvorledes møtet med deres første tyske krigsfange var:²⁰

Han stod der forskremt og lett forbauset. Vi så at vårt uforståelige språk forundret ham.

– Vet De hvem vi er?

– Engelskmenn?

– Nei

– Franskmenn?

– Polakker. Det er vanskelig å glemme det underlige fjeset han satte opp. I grunnen var det hverken forbauselse eller skrekk, selv om det var både det ene og det andre. Fremfor alt var det en slags tretthet. En skrekkslagen tretthet. Og bitterhet. I ni måneder var han jo blitt fortalt at alt som hadde med Polen å gjøre var over, at det ikke fantes og ikke ville finnes noe Polen. Han var blitt fortrolig med tanken, og nå, lengst nord i Norge, nord for Polarsirkelen, blir han tatt til fange av – polske soldater. Her ble han smertefullt klar over at kampen med Polen ikke var slutt i oktober 1939...

Av krigs dagboken til general Dietl²¹ går det frem at tyskerne nå var blitt klar over at de også hadde polakker mot seg ved Narvik. 18. mai klokken 1100 noterte Dietl at en polsk fange skal ha meddelt at fienden består av engelske, franske og polske styrker. Dagen etter nedtegner han at en polsk overløper fra Ankeneshalvøya har fortalt at det er 800 polakker rundt Ankenes. Det tilføyes i dagboken at stemningen hos polakkerne skal være svært dårlig, et utsagn som tyskerne ofte knyttet til tilfangedatte motstanderes beretninger. Tyskerne var raske med også å sette inn psykologiske stridsmidler mot polakkerne. Flyveblad ble forfattet på polsk og trykket. General Dietl kunne i sin dagbok for 22. mai bemerke at flyveblad for første gang var kastet ned over Ankenes. I flyvebladene ble de polske soldatene oppfordret til å komme enkeltvis og uten våpen

til de fremskutte tyske postene. Det ble også gjort forsøk på å så splid mellom engelskmennene og polakkene:

Nederland har kapitulert. I Belgia ble alle motstandsforsøk brutt ned. Brüssel er besatt av tyskere. Engelskmennene er på flukt mot Belgias kyst. Den tyske arme befinner seg allerede langt inne i Frankrike og rykker stadig fremover. Meningen er at dere skal blø her for at engelskmennene også her imens og ubemerket skal kunne trekke sine siste ekspedisjonskorps også ut fra Norge for å forsvare England.

Mer oppsikt og større betydning for de polske troppenes moral hadde det trolig at de den 17. mai over Tromsø kringkaster kunne høre den polske sendemannen hos kong Haakon VII, minister Neuman, tale til dem i deres eget språk.²² Den polske minister Wladyslaw Neuman hadde vært Polens representant i Norge siden høsten 1931. I 1939 var han doyén ved det diplomatiske korps i Oslo. Etter at Polen var okkupert av tyskerne stilte han seg lojal overfor eksilregjeringen under general Sikorski. Neuman var en stor norgesvenn, snakket flytende norsk, og hadde i 1938 mottatt Storkorset av St Olavs Orden av kong Haakon VII. Han oppnådde å bli avholdt av alle dem han kom i kontakt med, uavhengig av rang og politisk tilhørighet. Utenriksminister Halvdan Koht regnet ham som sin personlige venn, det samme gjorde stortingspresident C.J. Hambro.

Som representant for Polen ønsker jeg dere velkommen på norsk jord. For et øyeblikk siden talte jeg til det norske folk etter anmodning fra Norsk Rikskringkasting. Jeg vil gjerne dere skal vite hva jeg sa.

Det er i en alvorstund jeg taler. Der i ve foregår nå store kamper, kamper hvis utfall meget avhenger av. Men ingen av oss tviler på den endelige seier, fordi vår sak er frihetens – og rettferdighetens sak og den kan ikke lide nederlag. Jeg fortalte nordmennene at dere er på norsk jord og kjemper sammen med de allierte styrker og med den norske hær for å forsvare Norge, for å gjenvinne dets frihet, at dere kom hit i troskap mot den gamle polske tradisjon: å kjempe for frihetens sak. Jeg sa at dere også er her for å gjengjelde den sympati som nordmennene viste Polen i årene 1831 og 1863, da alle store norske forfattere som Wergerland, Welhaven, Lie og andre forsvarte Polens sak. Som polsk minister kan jeg bare råde nordmennene til, i disse tunge tider i kampen mot okkupantene, å huske Polens skjebne. I over hundre år kjempet vi mot undertrykkelse og vi mistet aldri håpet. Vi kjempet overalt i Polen, på alle Europas slagmarker og utenfor Europa, vi ble frihetens soldater og vi har fortsatt å være det.

Før jeg får anledning til personlig å treffe dere, kan jeg med glede konstatere at dere har vunnet allmenn sympati. Såvel den norske bonde og fisker, som dere

treffer, som den norske hær setter pris på dere og respekterer dere som mennesker og soldater.

Også talen til Nordarméen som kong Haakon VII holdt over Tromsø kringkaster noen dager senere, gjorde de polske soldatene stolte og oppmuntret dem. Om den polske hjelpen til Norge uttalte kongen:²³

Og tapre polske soldater kjemper ved vår side for en felles sak. Polen har opplevd hva det betyr å miste frihet og uavhengighet. Som vi kjemper polakkene for rettens og rettferdighetens seier.

Jeg takker dem fordi de er kommet oss til hjelp. Måtte også Polen gjenvinne sin frihet i nær fremtid.

Nyhетene om den polske brigades innsats ved Narvik nådde også til det tyskokkuperte Polen. I en hemmelig undergrunnsavis, som kom ut i Polen i mai 1940, hilses det til Norge og til de polske soldater som kjempet her oppe:²⁴

Vi hilser det norske folk som kjemper for sin frihet. Vi hilser de polske soldater som kjemper for Norges frihet!

På denne tiden ble det også arbeidet for å få polske soldater som var internert i Latvia, overført til Nord-Norge. Den britiske legasjonen i Riga hadde klart å oppnå tillatelse til at en internert polsk grensevaktbataljon skulle bli overført til Norge via Finland. Finnene ga sitt samtykke til transitt gjennom landet, og en polsk offiser stod i ferd med å reise til Kirkenes for å forberede mottakelsen der. Den 6. mai skrev den norske militærattasjéen i Helsingfors til sin kollega i Stockholm og berettet om dette, men i den norske legasjonen i Stockholm var holdningen at spørsmål om frivillige til Norge måtte avslås da det ikke var utstyr til dem.²⁵

Gjenerobringen av Narvik

Natten mellom 27. og 28. mai ble det iverksatt en kombinert operasjon for å gjenerobre selve byen Narvik. Med ildstøtte fra engelske krigsskip, angrep to bataljoner av Fremmedlegionens 13. Halvbrigade og den norske Bataljon II/IR 15. Angrepsstyrken ble ført med landgangsbåter over Rombaksfjorden fra Øyjord til Orneset like nord for byen. Etter innbitt motstand måtte tyskerne etter seks timers strid forlate Narvik. Kort etter marsjerte den norske Bataljon II/IR 15 under kommando av sin bataljonssjef som første allierte avdeling inn i Narvik. Bataljonen hadde da mistet ca 60 mann i døde og sårede, mens franskmennenes tap lå på rundt 40 mann.

Polske soldater på Ankenesfjellet. Frimerke utgitt av den polske eksilregjeringen i London 1943. / Polish soldiers at the Ankenes Mountain. Stamp issued by the exile government in London 1943.

På sydsiden av Beisfjord hadde den polske brigaden under stadig ildkontakt drevet tyskerne tilbake. Tidlig om morgenen 29. mai nådde 1. Bataljon til Beisfjord sentrum. De polske troppenes fremrykning syd for Narvik bidro til at angrepet mot Narvik fra nord ble vellykket, og general Bethouart ga da også de polske styrkene på Ankeneshalvøya sin høyeste anerkjennelse.

Striden mellom de polske og tyske avdelinger på Ankeneshalvøya pågikk i mer enn to uker og ble fra polsk side ført med et innbitt hat, fanatisme og militær ferdighet, beskrivelser som også tyske militærskribenter har gitt uttrykk for.²⁶ Dette er jo heller ikke så merkelig. Det var her første gang etter kapitulasjonen i Polen at polske avdelinger var i direkte strid med tyskerne og også klarte å drive dem tilbake.

Etter at Narvik var gjenerobret, kunne også polske soldater besøke byen. Ordfører Broch i Narvik forteller i sin bok «Fjellene venter»²⁷ at polske tropper kom triumferende til byen. Beisfjord var rensket for tyskere. De norske som hadde vært sammen med dem, fortalte at polakkerne hadde slåss som gale. De polske soldatene nærte et innbitt hat til tyskerne. På tyske fanger, som var tatt på Ankeneshalvøya, hadde polakkerne funnet suvenirer fra Polen-felttoget høsten 1939. Tyskerne hadde med seg fotografier som var revet ut av identitetskortene til falne polske soldater.²⁸ Den britiske militærforfatteren Bernhard Ash skriver at polakkerne brente av hat til nazistene, og at de på Ankeneshalvøya kjempet mot tyskerne uten nåde.²⁹ Greta Dahl, husmor i Narvik, førte dagbok under krigsårene. Hun oppholdt seg i Beisfjord i maidagene 1940 og nedtegnet de inntrykk hun fikk av de polske soldatene som befridde bygden 29. mai.³⁰

Igår natt hadde polakkerne skutt ned 80 tyskere. De samlet likene og brente dem opp i skogen på Sørsia, rett opp for Åsen. En Beisfjordbonde kjørte med

hest og hentet en såret tysker, men så kom 2 polakker og snakket med tyskeren og etterpå kommanderte de bonden til å legge ham ned på marken igjen, og nektet ham å hente doktor. «Slik gjorde de med oss», hadde polakkerne sagt. Han snakket tysk. Siden gikk Edit og Birgit og la et teppe over tyskeren. En av polakkerne rev det av igjen, men tyskeren sa han frøs så, og da la polakken teppet på ham igjen. Men siden gikk noen og tok han ned til Kilmarks hytte. Han var døende. Nu forstår jeg hvorfor tyskerne er så redd polakkerne.

De følgende dagene, torsdag 30. mai og søndag 2. juni, betror igjen Greta Dahl dagboken sin de inntrykk polakkenes tilstedeværelse har gjort i det lille bygdesamfunnet langt nord for polarsirkelen.³¹

Nu skal her være ca 540 polakker ialt. De vil ikke folk skal reise til byen før de får rensket opp der. I går kveld hadde polakker funnet 3 sovende tyskere i Stublidalen. Arild, Elrid og jeg var en tur nede i fjorden. Polakker lå overalt. Uniformene deres var så lik skogen og marken at det var nesten umulig å se dem. Folk hadde kommet med mat til dem fra alle kanter. Og tobakk var det første de spurte etter. Mest folk i 30-40 årene, ja opp til 50 år, så det ut for. Men de var riktig smilende. De hadde ikke spist på 3 døgn, blev det sagt. Men de ville bare videre og ta tyskerne, sa de. Hadde alle tyskernes fiender hatet dem så inderlig som polakkerne, da hadde det vært reddsomt for tyskerne...

...Nu er her flyttet inn en masse polakker hos Thorleif, ja, vi tror der er en 20-30 stykker. Bare det blir ro så vi får sove litt, de sjabber og ler derinne. Vi har fått 4 bokser biff av dem, og dessuten har ungene fått kjeks og sjokolade. De vil gjerne betale for seg, men vi har ikke villet ta imot penger. De har fått brød, sirup, melk og dessuten et fat med poteter. Da lo de, for det var sjelden kost. De stekte det på stekepannen. Det er bra kost de har, skjønt det blir vel ensformig i lengden. Arild har fått 2 fl. vin av dem og en liten flaske rum...

De allierte oppgir Norge

De norske og allierte styrkene ved Narvik hadde etter innbittede kamper gjennom flere uker klart å drive tyskerne stadig mer tilbake. I slutten av mai stod de i ferd med å sette inn et avgjørende angrep som fullstendig ville tatt knekken på de tyske avdelingene som var fortrent til fjellene ved grensen mot Sverige. Dette skulle det imidlertid ikke bli noe av. En norsk offiser skrev i regjeringsorganet «Norsk Tidend» i 1944 at verden i sin alminnelighet hadde fått det inntrykk at det var briter og franskmenn som sloss i Norge. Ytterst få kjente til det faktum at det ved Narvik deltok like mange polske som franske tropper, og at de polske troppene hadde gjort en glimrende innsats. Han mente også at dersom

polakkene hadde fått lov til å fortsette, ville de trolig ha vært de første til, sammen med de norske styrkene, å tilintetgjøre tyskerne omkring Bjørnefjell. Polakkene fra syd, nordmennene fra nord. Offiseren som ved selvsyn hadde sett de polske tropper i kamp ved Narvik, slo fast: «Når jeg sier de var gode, så mener jeg det».³² En annen norsk offiser hadde i mai 1940 skrevet et meget anerkjennende brev til general Bohusz-Szyszko:³³

Etter det jeg har hørt og sett, hører troppene som står under Deres kommando til de beste og mest disiplinerte jeg noengang har sett. Jeg vet at generalene Ruge og Fleischer er av samme mening.

En tid senere skrev oberstløytnant A.D. Dahl, som selv hadde vært bataljonssjef under krigshandlingene, at det var et polsk kompani som hadde de største prosentvise tap under kampene i Nord-Norge, større enn noen alliert eller norsk avdeling.³⁴ Den amerikanske minister i Norge, Mrs. Harriman, skriver i sin bok «Mission to the North», at den polske minister Neumans faste holdning under polakkenes kamp i Polen og under invasjonen i Norge, hadde vunnet alles beundring. Hun hadde gledet seg på hans vegne da hun fikk høre at den polske troppekontingenten hadde vært den tapreste av dem som kom Norge til hjelp.³⁵

Hitler angriper Frankrike

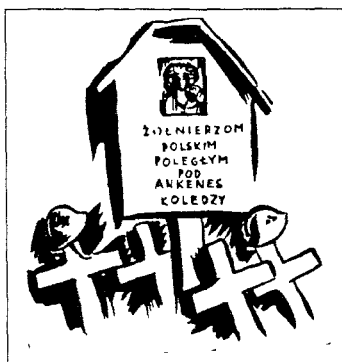
Hitler hadde den 10. mai 1940 latt sine arméer bryte inn over grensene til Nederland, Belgia, Luxemburg og Frankrike. Tyskerne hadde større hell med seg her enn ved Narvik. De trengte raskt inn på fransk territorium. 15. mai kapitulerte Nederland og 28. mai overga kong Leopold seg med hele den belgiske hær. Det var på denne dagen, samme dag som Narvik ble gjenerobret i nord, at den berømmelige evakueringen fra Dunkerque begynte. I de påfølgende dagene ble bortimot 300.000 britiske, 26.000 franske og 20.000 polske soldater evakuert over til England.

De polske styrkene i Frankrike var i hovedsak plassert i de sydlige deler av landet og kom ikke i direkte kontakt med de fremstormende tyske arméer før i slutten av mai. Da var i realiteten slaget om Frankrike tapt. Selv om polakkene kjempet hardt ble de tvunget til retrett etter hvert som de franske divisjonene rundt dem gikk i oppløsning. Rundt 13.000 polske soldater ble presset over grensen til det nøytrale Sveits, andre trakk seg tilbake gjennom Frankrike og nådde frem til Atlanterhavskysten.

Av general Sikorskis hær på rundt 80.000 mann i begynnelsen av mai, hadde han i midten av juni tilbake en styrke på bare 25.000 mann, som hadde reddet seg over til de britiske øyer. I dette tallet er inkludert mannskapene i den polske marinen og det polske flyvåpenet.³⁶ Før overføringen hadde imidlertid det britiske krigskabinetet besluttet å innstille kampene ved Narvik og trekke de allierte troppene tilbake derfra. Ordre om dette ble den 24. mai sendt til den allierte øverstkommanderende i Nord-Norge, Lord Cork, men med pålegg om at den norske regjering og norske militære myndigheter ikke måtte underrettes om dette. Først den 2. juni ble kong Haakon VII og den norske regjeringen orientert.

Den polske brigadesjefen ble heller ikke orientert om planene for tilbaketrekning fra Norge før etter at Narvik var gjenerobret. Den norske offiseren, Otto H. Munthe-Kaas, som selv deltok i Narvikfelttoget som bataljonssjef, skriver at det var åpenbart at polakkene følte nordmennenes sak som sin egen og derfor i den forestående sluttkamp aktet å gjøre ende på dødsfienden. Franskmennene derimot, begynte allerede etter at Narvik var gjenerobret, å opptre som om de var innstilt på å trekke seg ut.³⁷ Først om kvelden den 31. mai mottok den polske brigaden ved general Bohusz-Szyszko ordren om evakueringen som skulle ta til allerede 2. juni og vare i seks dager.³⁸

Til tross for flere henstillinger fra general Ruge og den norske regjeringen om at tilbaketrekningen i det minste måtte bli utsatt til tyskerne ved Narvik var fullstendig slått, begynte de allierte tilbaketrekningen som planlagt den 2. juni. Den skjedde i så stor hemmelighet at tyskerne ikke ble klar over hva som var i ferd med å skje før evakueringen var praktisk talt fullført. Det ble gjort forsøk på å få ordren om evakuering før tyskerne var fullstendig nedkjempet omgjort. General Bohusz-Szyszko, den franske oberst Maigrin-Vernerey og den danske frivillig kaptein Ellinger ble i fellesskap enige om å rette en henstilling både til general Ruge og den franske general Bethouart om at de polske og de franske bataljoner i det minste måtte få bli igjen en uke til, slik at tyskerne kunne bli fullstendig slått. Offiserskurérer ble sendt med sjøfly til general Bethouart i Harstad og til general Fleischers hovedkvarter i Lavangen. Derfra ble anmodningen videreformidlet til general Ruge, som igjen henvendte seg til det britiske War Office i London. Men de alliertes beslutning var ugjenkallelig. Evakueringen skulle skje som allerede bestemt.³⁹ De polske soldatene ble av sikkerhetsgrunner fortalt at brigaden var dirigert til Bodø, men sannheten gikk etterhvert opp for dem. Brigadens

Jozef Natansons tegning av gravplaten som polakkerne satt på Håkvik kirkegård før de forlot Norge i juni 1940. Treplaten, som Jozef Nathanson hadde deltatt i utformingen av, stod på kirkegården til 1955. Platen oppbevares i Krigsmинnesmuseet i Narvik. / *Drawing by Jozef Natanson of the tomb-memorial raised by the Poles at the Håkvik cemetery before they left Norway in June 1940. Natanson participated in the making of this plate. The wooden plate remained at the cemetery until 1955, and is now at the Narvik War Memorial Museum.*

tyngre materiell måtte etterlates. Noe ble brent, og noe ble senket i sjøen. Muldyrene ble sluppet løs og ble i de kommende dager sett rundt på de nord-norske jorder der de forsynte seg av vårens spirende gress. Soldatene beholdt sin personlige utrustning; våpenet, en ryggsekk, et sammenrullet ullteppe og en porsjon reserveproviant. I fiskeskøyter ble avdelingene overført til britiske destroyere som bragte dem til de store troppe-transportskipene som lå utenfor kysten vest av Tromsø.⁴⁰

Greta Dahl skrev i dagboken sin 6. juni:⁴¹ *Tirsdag morgen drog polakkene herfra. De var veldig nedtrykte. En gråt da de gikk. Vi stod ute og tok adjø med dem alle, «A revoar» lærte vi oss å si.*

Tilbake i norsk jord etterlot den polske brigade sine døde soldater. Brigaden hadde i løpet av norgesoppholdet 97 drept, 189 sårede, 7 var tatt til fange og 21 var savnet.⁴² I tillegg hadde polakkene tapene ved senkingen av «Grom» ved Narvik 4. mai, da 59 av besetningen mistet livet.

Etter at Narvik var gjenerobret 28. mai og polakkene hadde bemektiget seg Ankenes etter hårde kamper, hadde den polske fiolinvirtuosen Jan Rydel stått på slagmarken og spilt Chopins sørgemarsj som et siste betagende farvel til sine falne kamerater. Begravelsen fant sted på Håkvik to dager senere. Det fantes ikke nok likkister. De falne polakker ble svøpt i sine karakteristiske kapper og lagt i en fellesgrav. Ved begravelsen var det også nordmenn til stede, blant andre en norsk prest. Han talte ved graven og lovte at nordmennene aldri ville glemme de polske soldater som hadde gitt sitt liv for Norge.⁴³

I tiden 4.-9. juni foregikk evakueringen og innlastingen i åpen sjø til de store troppetransportskipene som deretter førte store deler av brigaden tilbake til Frankrike, der den i all hast ble satt i land i Brest. Herfra ble de polske styrkene satt inn mot den overlegne tyske angriper. Etter

igjen å ha kjempet hårdt og tappert, ble den allerede så legendariske Podhalejegerbrigaden fullstendig opprevet.

Den polske president, regjering og overkommando sendte den 17. juni ut en erklæring der de slo fast at Polen ville fortsette kampen, og det ble besluttet at alt skulle settes inn på å bygge opp nye forsvarsheter på britisk jord. Dagen etter fløy general Sikorski til London hvor han hadde møte med statsminister Churchill. Her lovte de to statsministrene hverandre at de skulle stå sammen til fienden var slått.⁴⁴ I Frankrike fortsatte de polske avdelingene kampen mot den overmektige tyske krigsmakt. Den franske øverstkommanderende, general Weygand, uttalte under den tyske fremmarsjen: «Gi meg 10 polske divisjoner, og jeg skal gjenopprette situasjonen». Men det fantes ikke 10 polske divisjoner i Frankrike, bare to divisjoner av full styrke.⁴⁵ Det var ikke så merkelig at general Weygand ønsket seg polske divisjoner. Under det tyske angrepet på Polen i september 1939, hadde polakkene vist at de kunne kjempe. Den franske ambassadøren i Warszawa, Léon Noël, hadde i sin offisielle innberetning skrevet at såfremt polakkene hadde hatt våpen tilsvarende de tyske, hadde de alltid slått tyskerne. Franske og utenlandske offiserer, som hadde sett både de tyske og de polske hærstyrkene i kamp, var samstemmige i sine uttalelser om at der det polske infanteri var jevnbyrdig med det tyske i våpen og ildkraft, der hadde polakkene seiret i hver eneste trefning.⁴⁶

2. Bataljon av Podhalejegerbrigaden, som en måned tidligere hadde fått sin ilddåp under den beundringsverdige marsjen fra Bogen til Bjerkvik, og deretter nærmest vært kontinuerlig i kamp med tyskerne, ble etter store tap oppløst i Dominenc 18. juni. I løpet av 18. og 19. juni gikk alle fire bataljonene i brigaden tapt, og bare mindre enheter, bl a fra 4. Bataljon, klarte sent om kvelden 18. juni å komme seg om bord i fartøyer som overførte dem til England. Det var hovedsakelig stabs- og støtteelementer som reddet seg på denne måten. Brigadens fane ble også reddet, og kom til England om bord i slepebåten «Abeille».⁴⁷ Av dem som greidde å komme seg over til Storbritannia, ble det senere dannet en Podhalejegerbataljon som i første omgang inngikk i det britiske invasjonsvaret av Skottland.⁴⁸

Eksilregjeringene i London

Ved 20-tiden fredag den 7. juni gikk kong Haakon VII og kronprins Olav om bord i en norsk vaktskøyte som førte dem fra Tromsø til den britiske

Skottland desember 1940. Den polske øverstkommanderende, general Sikorski dekorere general Fleischer med solvkorset av Virtuti Militari. / Scotland December 1940. The Polish commander in chief general Sikorski decorates general Fleischer with the silver cross of the Virtuti Militari. (Foto: R.M. Neumann)

krysseren HMS «Devonshire» som ventet på fjorden utenfor byen. Så snart kongen var om bord, ble kursen satt mot vest med 30 knops fart. Om bord i krysseren fulgte også Stortingets president, statsministeren og andre medlemmer av regjeringen. Doyén ved det diplomatiske korps, den polske minister Wladyslaw Neuman, var også med, men på denne reisen hadde han bare følge av sendemennene fra Frankrike og Storbritannia.⁴ Mandag morgen den 10. juni kastet HMS «Devonshire» anker ved Greenock på nordspissen av Skottland. Deretter ble det å reise med ekstratog til London der kong Haakon VII og kronprins Olav ble tatt i mot på stasjonen av den britiske kong George VI, en nær slektning, som nå skulle være vertskap for kongen som hadde måttet forlate sitt land. Kong Haakon VII og kronprinsen ble av kong George VI invitert til å bo i Buckingham Palace.

Dagen etter at kong Haakon VII hadde kommet til London, rykket tyskerne inn i Paris. Den polske president, regjering og øverstkommanderende måtte også installere seg i London. Den norske og den polske regjeringen hadde lidd samme skjebne, og de to lands soldater hadde kjempet side om side i fjellene rundt Narvik. Kong Haakon VII ga raskt etter ankomsten til London en mottagelse i Buckingham Palace for den polske president Racziewicz, som kom til mottagelsen sammen med norgesvennen minister Wladyslaw Neuman. To dager etter avla kongen gjensitt hos den polske presidenten som hadde tatt opphold i Clarid-

ge's Hotel.⁵⁰ Den nære kontakt og gjensidige respekt mellom de to statsoverhoder skulle komme til å fortsette, og det er mye som tyder på at kong Haakon VII følte en dyp takknemlighet for hva de polske soldater hadde ytt for Norges sak.

Mellom kong Haakon VII, den polske presidenten og den polske minister Neuman, var det nær kontakt og ofte kunne de møtes for å samarbeide om den fortsatte motstand mot nazistene.

Til 17.mai 1941, den første 17.mai i utlendighet, sendte president Racziewicz hilsningstelegram til kong Haakon VII:⁵¹ *I anledning av den norske nasjonaldag ber jeg Deres Majestet om å motta på egne vegne og på vegne av den polske nasjon mine varmeste ønsker for Deres edle og tapre lands framtid. Polen er overbevist om at de vennskapsbånd som er knyttet mellom våre to land i disse prøvelsens år ikke bare vil holde, men også bli fastere når befrielsens time slår for Europa.*

Ikke bare kong Haakon VII, men svært mange nordmenn, så i denne første tiden i London polakkene som sine fremste og beste venner, og som et lysende eksempel på fedrelandskjærighet og innsatsvilje i den felles kampen som ble ført mot nazistene.

I august 1941 bad kongen og regjeringen, hjemmefrontmannen, borgermester Paul Hartmann, om å komme til London for å gå inn i regjeringen. Han ble først konsultativ statsråd, men overtok i november 1941 som finansminister, en post han bekledte resten av krigen. På reisen til London, som måtte gå via Stockholm, avla Hartmann et besøk hos den 70 år gamle statsmannen Johan Ludvig Mowinckel som lå på sykehus. Under samtalen brukte Hartmann Polen som eksempel på det å holde ut mot okkupantene uten å gi seg.⁵² Polakkene hadde holdt ut i halvtannet hundre år og det kunne også vi gjøre.

Polakkene hedrer general Fleischer

Ved en høytidelighet i desember 1940, ble den norske hærs øverste sjef, general Fleischer, seierherren fra felttoget i Nord-Norge, dekorert med solvkorset av den polske militære ordenen «Virtuti Militari». Etter krigens utbrudd i september 1939 hadde inntil da bare én utenlandsk offiser mottatt denne høye polske utmerkelse, den franske kaptein Hurey, som hadde vært liasonoffiser ved 1. Grenaderdivisjon under kampene i Frankrike.⁵³

Overrekkelsen skjedde i forbindelse med et besøk som general Fleischer avla 8. til 10. desember 1940 ved de polske avdelinger nær St.

Skottland desember 1940. Polske offiserer og soldater, som hadde utmerket seg ved Narvik, blir dekorert med Virtuti Militari. Soldat nummer fire fra høyre, med krykker, fylte 16 år mens han kjempet mot tyskerne på Ankenesfjellet. Hans høyre bein ble avskutt. / Scotland December 1940. Polish officers and men having distinguished themselves at Narvik receives the Virtuti Militari. Number four from the right with crutches reached 16 years of age while fighting the Germans at Ankenes Mountain, and lost his right leg there. (Foto: R.M. Neumann)

Andrews i Skottland. Selve overrekkelsen foregikk ved en parade hvor bataljonen, som utgjorde restene etter Podhalebrigaden, stod oppstilt. Tilstede ved paraden var den polske øverstkommanderende, general Sikorski, flere polske generaler, den polske brigadesjefen fra felttoget ved Narvik, general Bohusz-Szyszko og soldater og offiserer som hadde deltatt ved Narvik.

På paradeplassen var det norske, polske og engelske flagg heist, og de tre lands nasjonalsanger ble spilt. General Sikorski og general Fleischer tok plass foran bataljonens front og general Sikorski holdt en tale der han bl a sa:⁵⁴

Alltid når friheten trues står Polen beredt til å forsvare den. – Disse ord ble uttalt for 148 år siden av en polsk soldat, som var en av keiser Napoleons mest betrodde generaler, nemlig fyrst Juzef Sulkowski. Det var mot den samme bakgrunn at den polske Podhalejegerbrigade ble dannet ifjor for å kjempe i Norge. Fred var et hellig begrep for Deres landsmenn, men allikevel ble dere overfalt av barbarerne. Hunnerne overfalt Deres land og røvet dets uavhengighet bare for å bygge en grunnvold for en enkelt manns innbilte storhet.

Norge og Polen er begge tvunget til å fortsette kampen utenfor landets grenser, og denne kamp vil vi fortsette til den fullstendige seier er vunnet. Vi er idag forenet i våre bestrebelse for å legge fundamentene for et bedre og lykkeligere fremtidens Europa.

Idet jeg med ære minnes Deres tapre forsvarssjef, general Ruge, som valgte å dele skjebne med sine soldater og forbli i fedrelandet, overrekker jeg Dem, Carl Fleischer, sølvekors av Virtuti Militari som en anerkjennelse for den usedvanlige tapperhet, De ga så rikt bevis på, dengang De kommanderte Deres divisjon under det norske felttog, og spesielt under slaget ved Narvik. Må denne utmerkelse ikke alene være et uttrykk for personlig høyaktelse, men må den også være et symbol på et evig vennskap mellom våre arméer og våre nasjoner, og et tegn på den dype aktelse vi polakker nærer overfor deres elskede og rettferdige konge.

Etter at dekorasjonen var overlevert og festet til general Fleischers bryst, holdt han en takketale. Talen ble holdt på fransk:

Det er en stor ære for meg å stå foran fronten i dag for tropper som kjempet så tappert i mitt land.

Under kampene om Narvik hadde vi samme gleden av å slå tyskerne tilbake.

I disse kamper deltok de polske tropper på en beundringsverdig måte.

Det er derfor vi nordmenn skal takke dere polakker, og jeg gjør det av mitt fulle hjerte.

Jeg forstår at de soldater som tok del i krigen i Norge vil få retten til å bære en fourragère i de norske farver. Dette er en heder for oss, som jeg takker for, og jeg er overbevisst om at de norske farver aldri kommer til å bli båret av taprere soldater enn dere.

Det norske folk står i stor takknemlighetsgjeld til det polske, og hva dere har gjort for oss vil aldri bli glemt. Det er for meg den største ære å motta Virtuti Militari korset, og jeg takker Dem, General, for at De har tillatt meg å bære det som representant for Norges Konge, Norges land og den norske hær.

Etter at general Fleischer hadde avsluttet sin tale ble Virtuti Militari utdelt til 15 polske offiserer og soldater som hadde utmerket seg ved Narvik, mens rundt 150 offiserer og soldater fikk det polske krigskors.⁵⁵

Fourragèren i de norske farger ble utdelt i to valører; en med knute og en liten gull norsk løve, og en med kun skuldernoren. Polakkene oppgir at tillatsen til denne utmerkelsen ble gitt dem av kong Haakon VII i juli 1940. Den formelle polske godkjennelse om tildeling og bæring til polsk uniform er gitt ved øverstkommanderendes ordre av 25. januar 1941. Underretninger fra forhandlingene mellom den norske regjering, kong Haakon VII og de polske myndigheter ble formidlet via minister Neuman.

Den polske øverstkommanderende fastsatte at alt personell som hadde deltatt i felttoget ved Narvik skulle bære snoren med knute og norsk løve. Glatt snor skulle bæres av det øvrige personell i Den selvstendige brigade i Skottland. Øverstkommanderende ga også general Bohusz-Szyszko fullmakt til å utdele denne hedersbevisningen.⁵⁶ General Fleischer og hans tre følgeoffiserer ble også tildelt fourragèren i de norske farver. Tre dager senere ga Hærens Overkommando skriftlig melding om at fourragèren for disse fire offiserer var tillatt båret til norsk uniform. Snoren som general Fleischer mottok eksisterer fortsatt, og befinner seg nå på Forsvarsmuséet på Akershus festning.

I samsvar med polsk uniformstradisjon ble det i tillegg produsert et uniformsmerke til minne om kampene i Norge. Merket ble utformet av en av brigadens egne soldater, billedkunstneren Jozef Natanson. Hans tegninger fra krigen i Norge ble i desember 1940 publisert i boken «Kampen om Narvik».⁵⁷ Uniformsmerket, som er av bronse, har med dvergfurukvistene fra Podhaleregimentenes førkrigsmerker. To korslagte fjellmannsøkser, jegerhornet, den polske ørnen og bokstavene B S P, omsluttet av ordenen Virtuti Militari, utgjør merkets sentrum, mens de norske navnene ANKENES, NARVIK, BEISFJORD og årstallet 1940 utgjør omskriften.

Etter at ordensutdelingen var avsluttet defilerte bataljonen for generalene Sikorski og Fleischer. Dagen etter besøkte Fleischer andre av avdelingene som stod under general Bohusz-Szyszkos kommando. Ved avskjeden skrev han en hilsen på norsk i gjesteboken:

*Min hilsen til de polske soldater.
En offiser ser straks at de har
kjempet og vil kjempe.*

*Carl G. Fleischer
Generalmajor*

Kanskje var det med en spesiell følelse av tilhørighet at general Fleischer besøkte de polske avdelingene i Skottland. Polske soldater hadde kjempet og falt sammen med hans egne soldater under forsøkene på å kaste tyskerne ut av Nord-Norge. Selv kunne han føre sine aner tilbake til rådsherre Philip Fleischer som levde i Elbing-Danzig fra 1600 til 1640, og som ble regnet for Fleischer-familiens stamfar.⁵⁸

Krigskorset til polakker

Da Norge ble angrepet 9. april 1940, hadde landet levd i fred i 126 år. Allerede under krigshandlingene i Nord-Norge i april og mai, var man blitt klar over at landet ikke hadde noen krigsdekorasjon som kunne sidestilles med dekorasjoner hos våre allierte; britene, franskmennene og polakkene. General Ruge hadde derfor allerede i mai 1940 fremmet forslag om en krigsdekorasjon, men slik som forholdene var i Norge på den tiden, ble det ikke anledning til å sluttbehandle Ruges forslag. Etter at Hærens Overkommando hadde etablert seg i Storbritannia sommeren 1940, utarbeidet general Fleischer statutter for et krigskors og også for en krigsmedalje. Fleischers forslag ble behandlet av et regjeringsoppnevnt utvalg med representanter fra Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet og Handelsdepartementet. Ved kongelig resolusjon av 23. mai 1941 ble den formelle beslutning om innstiftelse av «Krigskorset» og «Krigsmedaljen» tatt.

Krigskorset skulle kunne gis til norske eller utenlandske militære som under krig på særlig fremragende måte utmerket seg ved personlig tapperhet eller ved ledelsen av troppeavdeling, fartøy eller flyavdeling under kamp. Det skulle også kunne gis utenlandske personer som hadde gjort særlige tjenester for Norges forsvar ved fremragende militær eller sivil virksomhet under krig. Krigskorset skulle være landets høyeste utmerkelse og bæres foran alle andre dekorasjoner.

Krigsmedaljen skulle ikke rangere fullt så høyt. Alle som hadde deltatt i krig for Norge på fortjenstfull måte, skulle kunne få dette heders tegnet. Krigsmedaljen skulle også kunne gis til den som under krig hadde ydet forsvaret tjenester som dog ikke var så fremragende at krigskorset kunne gis. Både Krigskorset og Krigsmedaljen skulle utdeles etter beslutning tatt av Kongen i statsråd.⁵⁹

Kong Haakon VII engasjerte seg sterkt i hvorledes tildelingen av de norske krigsdekorasjonene ble saksforberedt og foretatt. Med hans lange militære og internasjonale erfaring, visste han hva som var internasjonal skikk og bruk. Han overvåket nøye at dekorasjonene fikk den høye rangering som regjeringen hadde tiltenkt dem. Med sin utpregede rettferdighetssans var kong Haakon VII også opptatt av at det ikke ble begått urimeligheter eller urettferdigheter ved tildelingene.

Noen av de første som kongen ønsket å hedre og takke for innsats for Norges sak, var offiserer og soldater som hadde utmerket seg under felttoget ved Narvik. I samarbeid med de polske militære myndigheter, og med god støtte fra minister Neuman, kom regjeringen frem til at det skulle tildeles 12 Krigskors til polakker for deres innsats ved Narvik.

Polakkene hadde selv vært svært tilbakeholdne med å trekke frem deltakere fra felttoget som burde innstilles til Krigskorset. Deres forslag omfattet fem offiserer, en kadett og fire korporaler og menige. Offiserene ble foreslått for deres tapre ledelse og inngripen under kampene ved Beisfjord og Ankenes. Korporalen og de tre menige var i tillegg til utvist tapperhet blitt hårdt såret under kampene. Den yngste av dem, korporal Kazimierz Dziedzioch, som hadde blitt hårdt såret i begge bein, det høyre måtte amputeres, hadde fylt 16 år på 17. mai 1940. Den dagen hadde han befunnet seg i en stilling på Ankenesfjellet sør for Narvik.

General Fleischer grep personlig inn og foreslo at også brigadesjefen, general Bohusz-Szyszko, og brigadens stabssjef, oberstløytnant grev Janusz Ilinski, måtte bli tildelt Krigskorset. Han uttalte at deres innsats ved ledelsen av den polske brigades operasjoner ved Narvik burde honoreres av Norge. Han la til at han kjente de to offiserene personlig. De var meget dyktige offiserer som ydet et fortrinnsfullt arbeid under felttoget i Norge. De hadde også senere under oppholdet i Skottland vist Hærens Overkommando stor oppmerksomhet og imøtekommenhet.

Tildelingen fant sted i den norske ambassaden i London 27. juli 1942. Kong Haakon VII ønsket selv å være tilstede og ville personlig overrekke krigskorsene. Fra norsk side var også kronprins Olav og høyere militære og sivile embetsmenn tilstede. Polakkene satte stor pris på den norske konges oppmerksomhet overfor deres helter fra Narvik. En tid før ordenstildelingen skulle finne sted, kom det anmodning via minister Neuman om at den polske øverstkommanderende, general Sikorski, gjerne ville være tilstede under utdelingen. Dette ble det fra norsk side samtykket i, og Sikorski møtte frem sammen med sin generalstabssjef og sjefen for adjutantstaben.

Kong Haakon VII festet selv dekorasjonene på de fremmøttes bryst og trykket hver enkelt hånd, som det heter i avisreportasjen fra høytideligheten. Og igjen får vi et inntrykk av kongens omtanke og omsorg for dem som hadde kommet til skade i kampen for hans land. En polsk korporal, som var blant dem som fikk Krigskorset, var blitt såret ved Narvik og hadde mistet synet. Det ble lagt merke til at det var ham kongen var mest opptatt av å samtale og underholde seg med.⁶⁰

Av de 12 som skulle motta Krigskorset, kunne bare fem møte. Med den prekære offisersmangel ved de polske avdelinger i Russland og på andre fronter der polakkene var i kamp, var 7 av dem som var tildelt Krigskorset nå i polsk tjeneste utenfor Storbritannia. En av dem var general Bohusz-Szyszko, sjefen for den polske brigaden fra Narvik. Han

hadde siden august 1941 oppholdt seg i Moskva som sjef for den polske militærmisjonen der, og var nå stabssjef i general Anders' hær i Russland.

Den unge Kazimierz Dziedzioch, Podhalebrigadens yngste soldat, var heller ikke tilstede. Etter at han var utskrevet fra militærhospitalet i England, det ene benet amputert, ble han sendt til USA med oppgave å reise rundt for å holde foredrag om den polske motstandskampen. Han fikk Krigskorset overlevert i New York av militærattachéen ved den norske legasjonen i Washington.

Polakkene settes under press

Da den polske hæren kjempet i september 1939, var fienden Tyskland og Sovjetsamveldet, som hver for seg gikk til angrep på Polen fra henholdsvis vest og øst. Etter en måned var Polen besatt, og seierherrene delte landet mellom seg. For alle polakker hjemme i Polen, for polakker utenlands, for hæren og for eksilregjeringen var det ingen tvil om at såvel Tyskland som Sovjet var Polens fiender, og at før Polen var befridd for de to maktens voldsherredømme, var ikke Polens kamp for frihet fullført. Tyskere og russere ble sett på med det samme hat og forakt. Hjemme i Polen, hvor landet ble styrt ved hjelp av brutal makt og fremmede tropper, oppstod det allerede fra høsten 1939 motstandsbevegelser som fra fjell, skoger og byer stadig påførte okkupantene skade og minnet om at fremmede tropper så langt fra kunne føle seg trygge i Polen.

Det sovjetiske regimes voldsmetoder i Øst-Polen ble snart kjent både innenlands i Polen og blant eksilpolakker i Vest-Europa og andre deler av verden. Hatet mot Sovjet vokste på denne tiden. At den sovjetiske hæren under septemberkrigen 1939 hadde angrepet polakkene i ryggen, mens de var opptatt med å forsvare fedrelandets jord mot de fremstormende tyskerne, brente seg fast i polakkenes sinn. Deportasjonene, voldsmetodene og stalinregimets terror i de besatte områder, var det ingen polakk som ville glemme.

12. juni 1941 hadde den polske eksilregjeringen i full forståelse med de andre eksilregjeringene i London, vært med på å utarbeide og undertegne felleserklæringen der de allierte regjeringer lovet hverandre å holde sammen, fast bestemt på at de ville fortsette striden mot tysk og italiensk underkuing inntil seieren var vunnet, og gjensidig hjelpe hverandre i denne striden til det ytterste av sine evner.⁶¹

22. juni 1941 gikk Hitler uten forhåndsvarsel til angrep på Sovjetsamveldet. Med ett var den politiske situasjonen blitt forverret for den pol-

ske eksilregjeringen. Hjemme i Polen måtte folk finne seg i at deres land på nytt ble slagmark, nå for kampene mellom tyske og russiske arméer. Blant de fremstormende tyske avdelinger var også norske frontkjemper. De fleste av dem var tilsluttet Waffen-SS.

For Churchill og de øvrige allierte ble Hitlers angrep på Sovjet oppfattet som en kjærkommen endring av situasjonen. Krigen med Tyskland kunne med dette komme til å bli betydelig forkortet. Churchill var innstilt på å alliere seg med Sovjet og lovt Stalin all mulig hjelp og støtte. Men først måtte den nye situasjonen forklares både for hans egne undersåtter, for Storbritannias allierte og for den øvrige verden. Dette ble gjort i hans berømmelige radiotale som ble utsendt over BBC klokken 2100 om kvelden søndag 22. juni 1941, samme dag som Hitler hadde latt sine tropper bruke våpen mot sin tidligere allierte, den mektige Sovjetstaten.⁶²

Både hos den norske og hos den polske eksilregjeringen førte den nye internasjonale politiske situasjon, og Storbritannias allianse med Sovjet, til behov for såvel kurs- som holdningsendring. Hverken for den norske eller for den polske regjeringen var dette helt enkelt. Vanskeligst var det selvsagt for polakkene, som både historisk, og fra overfallet høsten 1939, hadde fått føle russernes mange overgrep.

Tradisjonene føres videre

Etter at kampene i Frankrike var oppgitt rundt 20 juni 1940, ble restene etter Podhalebrigaden samlet i Skottland sammen med restene etter andre polske avdelinger som hadde klart å redde seg ut av Frankrike. Allerede 5. juli utstedte general Sikorski en ordre om at det skulle etableres to brigadegrupper med standkvarter ved Biggar og Douglas i Skottland. Av Podhalebrigaden, som hadde talt bortimot 5000 mann under kampene ved Narvik, kunne man nå stille en styrke på bare rundt en bataljons størrelse.

Ved en parade for general Sikorski i Douglas Park i Skottland 21. juli 1940 ble Podhalebrigadens fane dekorert med det blå og sorte ordensbåndet til Virtuti Militari som en anerkjennelse for innsatsen ved Narvik. Ved denne anledningen ble også brigaden formelt oppløst. Noen av personellet ble overført til andre enheter hvor de trengtes mer, blant annet ble de med pilot og flyrelatert utdannelse fra Polen før krigen overført til de polske flyskvadroner som var under etablering i Storbritannia. Podhaletradisjoner som navn, fane, uniformsinsignier med blant annet den

Skottland juli 1940. General Sikorski dekorerer Podhalebrigadens fane med Virtuti Militari som belønning for brigadens innsats i Norge. / Scotland July 1940. General Sikorski decorates the colour of the Podhale Brigade with the Virtuti Militari in recognition of the brigade's achievement in the Norwegian campaign. (Foto: R.M. Neumann)

karakteristiske kappen fra Podhaleregimentene, ble overført til Podhalebataljonen som kom til å inngå som 6. Bataljon i 2. Polske Infanteribrigade.

I august 1940 ble militæravtalen mellom Storbritannia og Polen undertegnet. Denne regulerte forholdene rundt opprettelse og virksomhet til polske militære avdelinger på britisk jord. Norge fikk en tilsvarende avtale med engelskmennene 28. mai 1941.⁶³

I slutten av september 1940 ble de polske hærenhetene samlet i 1. Polske Korps som da talte 3498 offiserer og 10.884 menige. 1. Polske Korps fikk som oppdrag å forsvare en del av Skottlands kyst mot en eventuell tysk landgang. Innen 1. polske korps ble det snart foretatt organisasjonsendringer, og dem skulle det bli flere av. 2. Polske Infanteribrigade fikk generalmajor Stanislaw Maczek som sjef, og ble på hans forslag gitt benevnelsen 10. Polske Panserbrigade. Målsettingen var at brigaden

Uniformsmerket til 1. Polske Panserdivisjon. Stridsvognhjul, kavalerihjelm og ørnevingene som de polske kavaleristene hadde benyttet på 1500- og 1600-tallet. / *The badge of the 1st Polish Armoured Division. Tank-wheel, cavalry helmet and the eagle wings used at Polish cavalry in the 16th and 17th century.*

Restene av Podhalebrigadens fane oppbevares i The Polish Institute and Sikorski Museum i London. / *The remains of the colour of the Podhale Brigade is kept at The Polish Institute and Sikorski Museum in London.* (Foto: B. Bratbak)

skulle bli motorisert, men dette trakk ut på grunn av materiellmangler. General Maczeks mer langsiktige plan var å omforme brigaden til en motorisert divisjon etter britisk mønster og oppsetningsplan.

25. februar 1942 utstedte general Sikorski ordren om opprettelse av 1. Polske Panserdivisjon. Divisjonen bygde på kadrene til 10. Polske Panserbrigade hvor Podhalebataljonen inngikk, 16. Polske Stridsvognbrigade og 1. Polske Oppklaringsenhet. Divisjonen skulle ha general Maczek som sjef, og skulle fortsatt inngå i 1. Polske Korps.⁶⁴

Divisjonen fortsatte utdanning, øvelser og vakthold utover i 1942 og inn i 1943. Under disse øvelsene var det ofte samvirke med den norske brigaden som holdt til i Dumfries.

I mai 1943 utstedte det britiske War Office ordre om å omforme divisjonene fra gammel til ny type. Dette fikk også virkning for 1. Polske Panserdivisjon. Den ble nå bestående av en panserbrigade, en infanteribrigade og divisjonsartilleri. I infanteribrigaden inngikk fortsatt Podhalebataljonen.

I forbindelse med forberedelsene til invasjonen på kontinentet ble 1. polske panserdivisjon sommeren 1943 satt under britisk kommando. Treningen og øvelsene fortsatte, men nå med deltakelse i invasjonskorpset som den sterkeste motivering.

6. juni 1944 ble operasjon «Overlord» igangsatt. Invasjonen og frigjøringen av Vest-Europa stod for tur. 1. Polske Panserdivisjon bestod på det tidspunkt av 885 offiserer og 15.210 underoffiserer og menige. I divisjonens 3. Infanteribrigade inngikk Podhalebataljonen, med sine røtter til kampene ved Narvik. Offiserene og soldatene i bataljonen bar den «norske» snoren om sin venstre skulder. Bataljonen talte ved innledningen av invasjonen 38 offiserer og 805 mannskaper og underoffiserer.

Hele 1. Polske Panserdivisjon hadde en enorm ildkraft med ikke mindre enn 645 kanoner og mortere av forskjellig kaliber. Divisjonen ble overført til Normandie i allierte skip i tiden 29. juli til 4. august. Etter landstigningen på strendene ved Bayeux ble divisjonen stilt under kommando av 2. Kanadiske Korps som opererte innen 1. Kanadiske Armé.

Første oppdrag for den polske divisjonen var å samvirke med en kanadisk divisjon for å ta åsryggene nord for Falaise, ca 3 – 6 km lenger inn i landet. Striden om Falaise og Chambois begynte 8. august og varte til 22. august. Store tyske styrker ble innesluttet av de allierte, men kjempet tappert. Den polske divisjonen tok mange fanger, blant annet 150 tyske offiserer, heriblant en general og 5500 tyske soldater. Selv mistet polakkene 135 offiserer og 2192 menige og underoffiserer. Podhalebataljonen deltok med tapperhet blant annet i striden om høydene nær Chambois. 31. august krysset den polske divisjonen Seinen på en bro bygget av divisjonens egne ingeniørstyrker. Broen ble døpt «Til Warszawa-broen». 3. september tok enheter fra 3. Infanteribrigade (med Podhalebataljonen) byen Abbeville. Dagen etter tok divisjonen St. Omer og krysset den fransk-belgiske grensen. Divisjonens angrep mot Ypres var i ferd med å stanse opp på grunn av tyskernes innbitte og sterke forsvar, men igjen kom 3. Infanteribrigade til hjelp, og Ypres ble inntatt av polakkene.

Under kampene 14. august foran åsryggene ved Fontaine le Pin, nær St Aignan, ble Podhalebataljonen, som lå i fremste linje, og i ildkontakt med tyskerne, beordret tilbake mens et amerikansk angrep med bombefly skulle myke opp tyskerne. Presis klokken 1400 begynte luftangrepet. Første og andre bølge med bombefly leverte sine bomber over de tyske stillingene, mens bombene fra tredje følge falt for kort, og rammet Podhalebataljonen. Ved dette ble en offiser og 10 soldater drept, 8 ble såret.⁶⁵ Kjøretøyet hvor fanen ble oppbevart, ble også rammet og fanen ble helt ødelagt. Dette var fanen som Podhalebrigaden hadde mottatt i Frankrike i april 1940 før avreisen til Norge, og som både hadde fulgt brigaden under stridene ved Narvik og senere i Frankrike i juni 1940.⁶⁶ De forkul-

lete restene ble tatt vare på, og oppbevares nå i et glasskrin i Det polske institutt og Sikorski Museum i London.

1. Polske Panserdivisjon fortsatte fremrykningen nordover gjennom Belgia, og hadde blant annet som oppdrag å ta havneområdet ved Antwerpen. Marsjen gikk videre nordover og det ble harde kamper ved Breda like nord for den hollandske grensen. Her mistet divisjonen 84 offiserer og 1325 menige og underoffiserer. Etter at Breda var erobret ga den kanadiske general Crerar, sjef for 1. Kanadiske Armé, den polske divisjonen følgende attest:⁶⁷

With Polish soldiers fighting for me, none of the Allied commanders had better soldiers than I. They carried out all their tasks. The Poles showed the highest level of military skills.

Utover høsten ble den polske divisjonen holdt i beredskap i frontlinjen ved elven Meuse. Det allierte hovedkvarteret måtte holde igjen på denne fronten. Polakkene likte dårlig at de i de påfølgende måneder ikke fikk nye offensive oppdrag, men ble liggende ganske uvirksomme ved Meuse.

I begynnelsen av april 1945 fikk divisjonen sitt siste oppdrag. Den krysset Rhinen og rykket frem mot Emden. Hovedmålet var å innta den tyske flåtebasen i Wilhelmshafen. 14. april passerte divisjonen den hollandsk-tyske grensen. Divisjonen ble sendt rett mot Wilhelmshafen og 4. mai ble angrepet mot forsvarslinjene rundt Wilhelmshafen påbegynt. Dagen etter kom imidlertid den tyske kapitulasjonen. Den polske oberst Gruzinski mottok tyskernes overgivelse av garnisonen i Wilhelmshafen. Med i overgivelsen var 2 tyske admiraler, en general, 1900 offiserer og 32.000 soldater som ble tatt som fanger. Enorme mengder materiell ble også tatt, deriblant de tre tyske krysserne «Prinz Eugen», «Nürnberg» og «Köln». I de siste kampene mistet den polske divisjonen 37 offiserer og 567 mann.

Til divisjonssjefen, generalmajor Maczek, kom følgende hilsen til fra den polske fungerende øverstkommanderende, generalløytnant Wladyslaw Anders:⁶⁸

På vegne av fedrelandet ønsker jeg å takke Dem, General, og alle sjefer og soldater i 1. Polske Panserdivisjon, for deres fremragende bidrag til berømmelse for Den polske Hær og for Polens sak. Dere har tjent fedrelandet godt. Fra Normandie, via Falaise og Breda, har dere kjempet med enorm selvpoffrelse. Dette fikk sin belønning da dere inntok Wilhelmshafen, vuggen til den tyske marinen. Det var revansjen etter Gdynia. Jeg vet at dette kun er første etappe på vår marsj for å befri Polen. Vi skal ikke hvile før vårt flagg vaier over Krakow,

Poznan, Warszawa, Vilnius og Lwow. Hver eneste soldat må være klar over at vårt fedreland fortsatt er slavebundet, og utsatt for de verste grusomheter. Vi vet at 1. Polske Panserdivisjon – kremen av de polske krigsmenn – forstår at kampen for Polen fremdeles ikke er til ende.

Dette var en hilsen som vakte oppsikt i de allierte overkommandoer, men enda mer hos de alliertes politiske ledere. Her ga general Anders klart uttrykk for sitt syn på den russiske «befrielse» av Polen. Han nevnte spesielt byene Vilno og Lwow, polske byer som Churchill og Roosevelt hadde gått med på at Stalin skulle få innlemme i Sovjetstaten. Stalin og de polske kommunistiske styresmakter hjemme i Polen svarte med å fra ta general Anders hans polske statsborgerskap og beskyldte ham for landsforædersk virksomhet. Hverken general Anders, general Maczek, general Bohusz-Szyszko kunne vende tilbake til sitt fedreland etter krigens slutt. Det satte Stalin og hans polske lakeier en stopper for.

Også den norske regjeringen stod på tå hev for Stalin og hans likesinnede. Selv da freden var et faktum, og general Beichmann, sjef for de norske hærstyrker i Storbritannia, i fredsgleden den 4. mai kom til å sende lykkønskingstelegram til den polske general Anders, skapte dette frykt og diskusjon i den norske regjeringen. Finansministeren skriver i sin dagbok for 5. mai at den fungerende utenriksminister for dette ventet seg en øyeblikkelig reaksjon fra russernes side. General Anders var kjent for å være en utpreget russehater, og det vakte oppsikt i regjeringen at den ellers så stillferdige og rolige general Beichmann hadde begått denne «eskapade», som den meget overraskede forsvarsminister Torp uttalte det.⁶⁹

Den polske divisjonen hadde med stor tapperhet og selvpoffrelse kjempet på de vestalliertes side, til tross for at soldatene kjente til avtalen med Stalin om at store deler av Øst-Polen var overlatt til Sovjetsamveldet. General Maczek ble opprørt da han 10. mai ble informert om at polakker som hadde sittet i tyske krigsfangeleirer, og som var befridd av britene, fortsatt ble holdt i fangeleirene under samme kummerlige forhold som da tyskerne raddet. Han skrev et personlig brev til feltmarskalk Montgomery der kritikken av britenes opptreden ikke er til å ta feil av:⁷⁰

I have been informed by Polish officers formerly PW in Sandbostel Camp (S.9336) that, in spite of their being liberated by allied units some 12 days ago, their conditions of life have not altered. The only difference is that the guard has been changed.

They continues to sleep on the floor without paillasses, covered with lice and receiving the same starvation rations which they used to get from the Germans.

Should units of Second British Army, in whose sector this camp is situated, be unable to do anything, I would request that my Division might help, which we could easily do.

We Poles, who have fought under you, cannot remain passive where our brother officers are concerned, who have already suffered so much, and are entitled to expect immediate help from Armies who likewise include Polish units.

Den 1. Polske Panserdivisjon inngikk etter freden i de britiske okkupasjonsstyrker i Tyskland inntil den ble demobilisert i 1947.

Podhalebataljonen, som førte sine røtter tilbake til Narvikbrigaden, ble den 24. juni 1945 i byen Hulst i Nederland overrakt en ny fane til erstatning for den som var gått tapt året før. Fanen var en gave fra innbyggerne i byen Hulst. Den høytidelige overrekkelsen ble foretatt av den polske øverstkommanderende, general Tadeusz Bor-Komorowski. Han hadde vært sjef for den hemmelige polske hjemmehæren (Armia Krajowa), og hadde ledet oppstanden i Warszawa sommeren og høsten 1944 og deretter sittet i tysk krigsfangenskap. Fanen er i den tradisjonelle polske faneutforming, fargene rødt og hvitt, og innskriften «GUD, ÆRE OG FEDRELAND». Av interesse for oss nordmenn er at fanen også gjengir det norske riksvåpenet og navnet NARVIK. Den bærer også navnene til tre andre slagsteder fra kampene på kontinentet i 1944 og 1945: ST SYLVAIN, HULST og STEKENE.

Podhalebataljonen hadde under kampene på kontinentet hatt store tap. 9 offiserer og 164 underoffiserer og soldater var drept, 21 offiserer og 456 underoffiserer og soldater var blitt såret. 10 var meldt savnet.

I 1946 fikk bataljonen sitt uniformsmerke til minne om kampene på kontinentet. Merket består av et kors i fargene gult og blått fra bataljonens kjøretøyvimpler. I korsets midte er fjellblomsten «Edelweiss» og bokstavene B S P – Batalion Strzelcow Podhalanskich. For offiserene var fargene i korset i emalje, mens det øvrige personell hadde lakkerte farger.

En nordmann deltok i 1. Polske Panserdivisjons operasjoner på kontinentet. Major Nicolay H. Knutzon hadde under oppholdet i Storbritannia vært knyttet til polske avdelinger som norsk liasonoffiser, og var i juni 1944 blitt tildelt det polske «Fortjenestekorset» av den polske øverstkommanderende, general Sosnkowski. Før dette hadde Knutzon gjennomgått forskjellige kurs ved de polske avdelingene i Skottland, heriblant et tre måneders fallskjermkurs ved Den polske fallskjermbrigaden.

Fra 15. august 1944 til han den 1. mars 1946 vendte tilbake til Norge, tjenestegjorde han som offiser ved forskjellige avdelinger og i forskjellige tjenestestillinger i 1. Polske Panserdivisjon.

Han var tilknyttet 3. Polske Infanteribrigade både som liasonoffiser og som rekognoseringsoffiser under kampene i Nederland og i Tyskland. Han var i aktiv kamp under 8. Polske Infanteribataljons angrep på Boertange på den hollandsk-tyske grensen. For sin innsats her ble han både innstilt til utmerkelse og til æresgrad som oberstløytnant i den polske hæren. Hans polske uniform befinner seg på Forsvarsmuseet i Oslo. At Knutzon også i polsk tjeneste ønsket å vise sin norske opprinnelse, fremgår av at han på høyre jakkeerme bar det norske flagget, og at hans krigsdekorasjoner på brystet var ordnet etter de norske regler, og ikke etter de polske.⁷¹

Under stortingsbehandlingen av de militære embetsutnevnelser i 1947, ble major Knutzon spesielt nevnt fra Stortingets talerstol. En av stortingsrepresentantene var forbauset over at den norske etterkrigshæren ikke hadde behov for en offiser med major Knutzons kvalifikasjoner: *...Han ble tildelt den polske tapperhetsmedalje med den uttalelse at hans dyktighet og hans mot kunne stå som eksempel for enhver polsk offiser. Denne mann har opplevd tankkrigen, og en sådan offiser burde vel i høy grad bli hørt av de rekrutter han skulle utdanne...⁷²*

8. juni 1946 arrangerte britene en seiersparade gjennom Londons gater. Her ble alle nasjoner som hadde kjempet på vestmaktens side invitert til å delta. Heriblant var norske avdelinger, til og med en liten kontingent fra Danmark. For ikke å støte Stalin ble deltakelse fra den polske hær og marine utelukket fra paraden. Polske hæravdelinger hadde da kjempet for Vestens frihet ved Narvik, Tobruk, Monte Casino, Falaise, Breda, Antwerpen og Arnhem, for å nevne noen. Britenes æresfølelse og takknemlighet overfor hva de polske piloter hadde utrettet under luftslaget om Storbritannia i 1940 og 1941, fikk dem imidlertid til å invitere enheter av det polske flyvåpenet til å delta i overflygingene samtidig med seiersparaden gjennom gatene. De polske pilotene gjorde felles sak med sine landsmenn i hær og marine, og takket nei til æren på slike premisser. Det samme gjorde enken etter general Sikorski. Hun ble invitert av Churchill til å stå på seierspallen under defileringen. Churchill skrev senere i et brev til henne at han forstod hvorfor polakkene ikke kunne ta del i seiersfestlighetene.

Narvik huskes i Polen

Da Podhalebrigaden ble opprettet i Frankrike vinteren 1940, ble både navn og tradisjoner hentet fra den polske hærens førkrigsregimenter

med standkvarterer ved foten av Karpatfjellene ved Polens grense mot sør.

Mens Polen fra 1772 og 1795 var okkupert av sine tre nabostater, Russland, Tyskland og Østerrike, hadde Podhaleregionen og Karpatfjellene vært innlemmet i det østerrikske keiserdømmet. Polen gjenopptod som selvstendig stat høsten 1918 etter at den første verdenskrig var brakt til endes. I den nyetablerte polske hæren ble det opprettet seks infanteriregimenter (bergtropper) som ble gitt navn etter Podhaleregionen. Regimentene fikk nummer fra 1 til og med 6 som for eksempel

1. Pulk Strzelcow Podhalanskich

(1. Podhale jegerregiment)

Regimentene hadde forskjellige standkvarterer, men felles for dem var den karakteristiske kappen. Til uniformen hørte også en rund filthatt, også den karakteristisk for fjelltropper. Alperosen (Edelweiss) var også hos de polske fjelltropper et hyppig benyttet motiv til uniformsdistinksjoner og på andre gjenstander.

I samsvar med polsk uniformsskikk bar soldater og offiserer etter en viss tid ved et regiment et avdelingsmerke i metall på venstre side av brystet. De seks Podhaleregimentene hadde hver sine forskjellige merker. Felles for alle seks er at de inneholder hakekorset som motiv. Dette har ingenting med Hitler og den tyske nasjonalsosialisme å gjøre. Hakekorset har vært i bruk i Polen siden før Kristendommen ble innført i landet og symboliserer for polakkene hell og lykke, hjemmets arne og familieliv. Særlig i Podhaleregionen hadde hakekorssymbolet overlevd i folkekunsten som symbol for hell og lykke og som talisman for å holde onde makter borte.⁷³

I Podhaleregimentenes avdelingsmerker er hakekorset stilt sammen med den typiske fjelløksen som fjellfolket bruker på sine vandringer, og med dvergfurukvister. Merkene inneholder også regimentets navn og nummer.

Podhaleregimentene deltok i krigshandlingene i Polen i september og oktober 1939.

Fra 1937 inngikk også Nasjonalgarden i Hæren. Nasjonalgarden kan sammenlignes med vårt Heimevern. Soldatene bestod av frivillige, som enten var for unge til den vanlige hæren, eller av andre grunner ikke var mobiliseringsdisponert. Soldatene hadde våpen og utstyr hjemme, og skulle kunne møte på kort varsel. Totalt talte den polske Nasjonalgarden

Fra tradisjonssalen til 5. Pulk i Krakow. Maleriet over skulpturen har Narvik som motiv og er en gave fra Henryk Jablonski, polsk statsoverhode i tiden 1972-85, i 1940 deltaker ved Narvik. / The tradition room of 5th Regiment at Krakow. The painting above the sculpture is of Narvik, and was donated by Henryk Jablonski, Polish head-of-state 1972-85, and in 1940 a participant at Narvik. (Foto: B. Bratbak)

i 1939 ca 1600 offiserer og 50.000 soldater og underoffiserer. Avdelingene var organisert i infanteribrigader, som igjen bestod av to regimenter med fire bataljoner hver. Podhalebrigaden av Nasjonalgarden hadde standkvarter i Krakow og satte opp seks bataljoner. Ved krigsutbruddet 1939 ble bataljonene underlagt 1. og 2. Bergjegerbrigade og deltok i kampene i september.⁷⁴

Etter krigen ble Podhaleavdelingene gjenopprettet i det kommunistkontrollerte Polen. Noen av dem fikk funksjoner innen KBW (Korpset for indre sikkerhet), og ble derved av dem som var motstandere av det kommunistiske regime, sett på med hat og med avsky. I de kommunistiske statene hadde KBW-enhetene som en av sine oppgaver å forhindre at landets borgere forlot sitt undertrykte fedreland. Det var også i Podhaleregionen at den polske undergrunnsbevegelsen lengst holdt ut mot det nye kommunistiske regimet, som både var understøttet og ble kontrollert fra Sovjet, så her var motsetningene lenge store.

Regimeskiftet i Polen i 1989 har også ført til forandring for Podhaleregimentene. 1. Podhalejegerregiment med standkvarter i Nowy Sacz, vennskapsbyen til Narvik, tilhørte tidligere Hærens grensestyrker (WOP

– avdelinger til beskyttelse av grensen) og ble overført fra Forsvarsdepartementet til Innenriksdepartementet og gitt nye funksjoner. Navn, uniformer og tradisjoner er beholdt. Foruten at styrken nå har til oppgave å bevokte grensen, utfører den tolloppsyn, miljøoppsyn og redningstjeneste. Dagens oppgaver kan på et vis sammenlignes med vår kystvakt, men på landjorden. Avdelingens fulle benevnelse er (1993):

KARPACKI ODDZIAL STRAZY GRANICZNEJ

im. 1 Pulku Strzelcow Podhalanskich

Oversatt til norsk skulle det lyde som Karpatiske Grenseavdeling viet til minnet om 1. Podhalejegerregiment. Avdelingen har eget musikkorps som foruten sin karakteristiske uniform, også benytter lange gjetelurer og sauebjeller som instrumenter under sine konserter.

Av de øvrige Podhaleregimentene eksisterer nå bare (1993)

5. PULK STRZELCOW PODHALANSKICH

im. gen. bryg. Andrzeja Galicy

På norsk skulle det lyde 5. Podhale jegerregiment viet til minnet om brigadegeneral Andrzej Galica. Regimentet har standkvarter i Krakow og er en ordinær infanteriavdeling med fjelltjeneste som spesialitet.⁷⁵ Avdelingen tilhørte i perioden 1945-1965 KBW og sorterte under Innenriksdepartementet. Opprinnelig hadde benevnelsen vært Avdeling 1541 av KBW, dette ble endret til 6. Pulk KBW og deretter til 5. Pulk. 25. august 1989 ble avdelingen omorganisert og gitt navnet 5. Pulk Strzelcow Podhalanskich og lagt under Forsvarsdepartementet.

Begge disse avdelingene, grensestyrkene under Innenriksdepartementet og med standkvarter i Nowy Sacz, og hæravdelingen i Krakow, tar vare på tradisjonene fra Podhalebrigadens innsats ved Narvik våren 1940. I avdelingenes hovedkvarterer er det egne tradisjonssaler hvor gjenstander, fotografier, bøker, artikler, minneplater, faner osv behørig er samlet og blir fremvist med synlig stolthet både av offiserer og mannskaper. I begge regimentenes tradisjonssaler er Narvik og Norge viet en bred plass. I februar 1992 ble også uniformsmerket fra mellomkrigstiden, merket med hakekors og furunålgren, gjeninnført ved 5. Pulk.

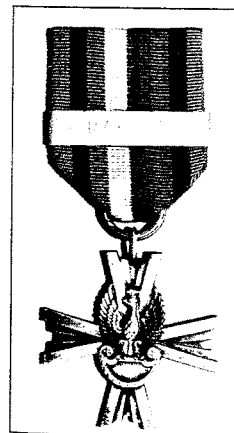
I 1989 innstiftet det polske parlamentet krigsdekorasjonen KRZYŻ CZYNU BOJOWEGO POLSKICH SIL ZBROJNYCH NA ZACHODZIE (*Militærkorset for deltakelse i de polske styrker i Vest*). Gjenlevende deltakere

av den polske Narvik-brigaden tildeles nå denne utmerkelsen. For dem som var med ved Narvik festes en spenne med innskriften NARVIK til ordensbåndet. Mange bærer også andre spenner med navn som TOBRUK, FALAISE, MONTE CASINO og andre. Polske myndigheter har i noen tilfelle gitt utmerkelsen til norske veteraner som deltok i Narvik-feltoget.

Narvik-begrepet står forøvrig høyt i kurs i Polen. Navnet Narvik er innrisset blant de mange av Polens slagsteder på den ukjente soldats grav i Warszawa. Etter polsk skikk er det nedsatt jord fra kirkegårdene i Narvik og Håkvik både ved den ukjente soldats grav i Warszawa og ved minnesmerkene over de falne ved garnisonene i Nowy Sacz og i Krakow. I Nowy Sacz har forøvrig byen hovedinnsatsårene fått navnet *Bulwary Obroncow Narwiku* (Bolevarden til forsvarerne av Narvik). Det finnes bøker, medaljer, mynter, frimerkeutgivelser m.m. hvor den polske deltakelse ved Narvik blir minnet.⁷⁶ I Warszawa er en av byen ingeniørskoler gitt navn etter heltene fra Narvik, og en av gatene bærer Narvik-navnet.

Podhalebrigadens veteraner

Fortsatt lever mange som deltok i den polske brigaden ved Narvik. De er nå eldre menn. De lever spredt over hele kloden. Da norske myndigheter i 1990, i forbindelse med 50 års markeringen av kampene ved Narvik, delte ut deltakermedaljen til polakker som hadde vært ved Narvik, møtte de polske veteranene ved de norske legasjonene fra de forskjellige steder rundt i verden. Til ambassadene i Paris og London kom de fra

Militærkorset for deltakelse i de polske styrker i vest med Narvik-spenne. Innstiftet 1989. / *The Military Cross for Participation in the Polish Forces in the West with the Narvik clasp. Established 1989.* (Foto: Krigsminnesmuseet i Narvik)

Garnisonskirken i Krakow 1991. Det øves på kirkeparade. Soldater fra 5. Pulk nærmest. Garnisonspresten, oberst Zygmunt Gola (med ryggen mot fotografen) instruerer. / The garrison church at Krakow 1991. Training for church parade with soldiers from the 5th Regiment closest to the photographer. The garrison priest colonel Zygmunt Gola with his back turned to the photographer is instructing. (Foto: Garnisonspresten i Krakow)

Den ukjente soldats grav i Warszawa. / The tomb of the unknown soldier, Warsaw. (Foto: B. Bratbak)

Musikkdrill med neverlur og sauebjeller. Soldater fra 5. Pulk, Krakow 1991. / Musical drill with lure and sheepbells. Soldiers of the 5th Regiment, Krakow 1991. (Foto: 5. Pulk)

New Zealand, Australia, Spania, Syd-Amerika og så videre, for å ta i mot den norske hederen. I mai 1993 fikk brigadens yngste soldat overrakt Deltakermedaljen under en tilstelning i Lingeklubben i Oslo. En av Hærens generaler overrakte på vegne av Forsvarssjefen medaljen til den 69 år gamle veteranen, som besøkte da Norge for første gang etter 1940. I 1942 hadde kong Haakon VII tildelt ham Krigskorset.⁷⁷ I 1993 ble han mottatt i audiens hos kong Harald V. Han fikk da takket for hederen som kongens farfar hadde vist ham 51 år tilbake i tiden.

At de polske narvikdeltakerne fortsatt etter krigen lever så spredt, skyldes at Polen i 1945 ble overlatt til Stalin. Store deler av de østlige områder av forkrigs-Polen ble innlemmet i Sovjet, resten av landet ble kontrollert av Stalin og hans russiske og polske maktapparat. Under slike forhold er det forståelig at så mange valgte friheten i Vest. I de harde og vanskelige årene i Polen etter 1945 var det forbundet med fare for fengsling og deportasjoner om det ble kjent at noen hadde deltatt i styrkene i Vest, eller i den polske motstandsbevegelsen. Ennå så sent som ved innførelsen av krigstilstanden i desember 1981, var medlemskap i motstandsbevegelsen før 1945 nok til å bli internert.

De av Narvikbrigadens deltakere som vendte hjem til Polen etter krigen, måtte enten tilpasse seg landets nye situasjon, eller risikere både sin egen og familiens sikkerhet om de opponerte. Brigadens høyeste offiserer kunne ikke vende tilbake til Polen, de fleste døde i utlendighet. Noen få av dem som bosatte seg i Polen, gjorde karriere innenfor den polske kommuniststaten. Lengst nådde Henryk Jablonski. Han hadde tjenestegjort ved Narvik som bataljonsskriver. Etter sammenbruddet i Frankrike i 1940, sluttet han seg til den kommunistiske motstandsbevegelsen som trådte i virksomhet på fransk jord. Etter krigen vendte han hjem til Polen. Her gjorde han karriere i kommunistpartiet og var i årene 1972 til 1985 formann i presidentrådet og dermed Polens formelle statsoverhode. En annen som vendte hjem og klarte seg, var adelsmannen Jan Meysztowicz. Før krigen godseier i nærheten av Vilnius, ved krigsutbruddet i 1939 diplomat. Han vendte tilbake til Polen i 1947 og måtte begynne sitt liv på nytt. Eiendommene var tatt av russerne, og i den nye kommuniststyrte utenrikstjenesten var det umulig for ham å arbeide. Han hadde alltid vært interessert i litteratur, og ble medlem, og deretter leder, for et forlag som oversatte og utga franske og engelske bøker. Selv skrev han flere historiske verker. Blant annet utga han i 1958 boken *Saga Brygady Podhalanskiej*, en beretning om felttoget i Norge. Boken er illustrert med en rekke av Jan Meysztowicz egne fotografier.⁷⁸

Waclaw Zaleski var fenrik i Kavaleriet før krigsutbruddet. Han har alltid vært hesteinteressert, og dyrker fortsatt ridesporten, mer enn 80 år gammel. I tiden før krigsutbruddet i 1939 pågikk en intens virksomhet for å gjøre den polske hæren moderne og slagkraftig. Fenrik Zaleski ble beordret til en oppklaringsavdeling oppsatt med motorsykler, og måtte gi avkall på sine hester. Motorsykeloppsatte oppklaringsenheter var en nyskapning i den polske hæren, og Zaleski var den fjerde polske offiser som førte kommando over en slik enhet. Med denne troppen deltok han i kampene mot tyskerne i september 1939. Han utmerket seg og ble tildelt Virtuti Militari. Da kampene måtte oppgis i Polen, kom han seg i sivile klær til Frankrike, hvor han etter en tid ble beordret til Podhalebrigaden, som først var bestemt for Finland, men som havnet i Norge. Under kampene ved Narvik hadde han igjen kommando over oppklaringsenheter oppsatt på motorsykel. Men nå skulle hans avdeling igjen måtte skifte fremkomstmiddel. Zaleski husker fortsatt sine oppklaringspatruljer med norske fiskeskøyter, blant annet var han i Salangen. Zaleski forteller at han var den absolutt siste polske offiser som forlot Narvikområdet under tilbaketrekningen i juni 1940. For å villedde tyskerne had-

Tataren Ibrahim Bajraszewski som ung offiser under krigen og som veteran i Warszawa 1992. /The tartar Ibrahim Bajraszewski as a young officer during the war and as a veteran in Warszawa 1992.

de polakkene blant annet laget narrestillinger med dukker utkledd som soldater. Zaleski deltok senere i kampene i Frankrike, men ble her tatt til fange av tyskerne og satt i krigsfangeleir til i mai 1945. Da ble leiren befridd av amerikanerne. Han vendte tilbake til Polen og gjennomlevde en hard tid med overvåking og vanskeligheter med å få arbeid. Etter omskiftet i 1956 ble det bedre, og Zaleski arbeidet seg frem, slik at da han ble pensjonist i 1980 var han direktør for en statlig organisasjon med oppgave å distribuere levnetsmidler. Organisasjonen talte da 100.000 ansatte og 30.000 kjøretøyer.

En annen offiser som etablerte seg i Polen etter krigen er Jan Zakrzewski. Ved krigsutbruddet høsten 1939 var han under utdannelse som kadett i sambandet. Også han deltok i krigshandlingene, men klarte etter at russerne angrep Polen fra øst å komme seg over til Romania og derfra til Frankrike. Etter felttoget i Norge var han en tid instruktør ved de polske avdelingene i Skottland. Senere ble han sendt til USA for blant annet å gjennomgå stabsskole og videreutdanne seg innen sambandstjeneste. Etter at krigen var slutt, vendte han i 1946 tilbake til Polen. Han

Dominkanermunken Joachim Badeni 1992 utenfor sitt kloster sør for Krakow. /The dominican friar Joachim Dadeni in 1992 outside his monastery south of Krakow. (Foto: B. Bratbak)

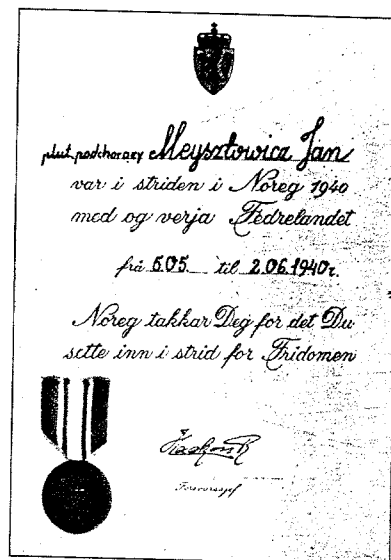
Franciszek J. Kapelinski. Diplomat 1939, soldat ved Narvik 1940 og professor i språkvitenskap etter krigen. Foto fra Skottland 1941 og fra Spania 1991. «Den norske snoren» på begge bildene. /Franciszek J. Kapelinski. Diplomat 1939, soldier at Narvik 1940 and professor of linguistics after the war. Photographs from Scotland 1941 and Spain 1991. «The Norwegian lanyard» on both pictures.

ble holdt i tjeneste en tid, men ble etter et år demobilisert med grad av kaptein. Han arbeidet som journalist og fikk blant annet utgitt flere bøker om USA, Canada og Frankrike. I 1972 kom hans bok «Narvik» ut på et forlag i Warszawa. Jan Zakrzewski arbeidet i 25 år ved polsk radio og fjernsyn, hvor han en tid hadde stilling som direktør. Han var tilbake i Narvik ved jubileumsmarkeringene i 1970, 1980 og 1990.

Tataren Ibrahim Bajraszewski var troppsjef ved 2.Tropp, 2.Kompani i 1.Bataljon i Podhalebrigaden. Han deltok i kampene på Ankenesfjellet, hvor han utmerket seg og ble tildelt det første polske tapperhetskors ved Narvik. Han ble med til Frankrike og deltok i kampene rundt Brest. Etter at forsvaret mot tyskerne brøt sammen, tok han og restene av troppen hans seg frem til Marseille. Her oppløste han troppen. Selv sluttet han seg til den franske motstandsbevegelsen, hvor han arbeidet inntil han ble arrestert av Gestapo i 1944 og ført til konsentrasjonsleiren Buchenwald. Her kom han igjen i kontakt med nordmenn som satt i fangenskap. Etter krigen forsøkte Ibrahim å etablere seg i Gdansk, men måtte snart flytte derfra. Polakker som hadde vært i tjeneste i styrkene i Vest ble ansett som upålitelige av det kommunistiske regimet, og fikk ikke bo og arbeide i en grenseby som Gdansk ble ansett som. Han flyttet til Warszawa, hvor han skapte seg en karriere som forretningsmann og klarte seg bra, men ble gjentatte ganger arrestert og holdt i forvaring av

sikkerhetsstyrkene. Også han besøkte Narvik ved 50-års markeringen i 1990.⁷⁴

En av Podhalebrigadens soldater som også er tilbake i Polen, men som lever en mer beskjeden tilværelse, er Joachim Badeni. Før krigen var han godseier i Polen, og deltok i felttoget høsten 1939 som frivillig. Etter at den polske motstanden brøt sammen, kom han og kameratene seg over grensen til Romania og derfra til Frankrike. Han ble opptatt i Podhalebrigaden, hvor han på grunn av sine språkkunnskaper ble knyttet til brigadestaben som tolk. Han snakker blant annet svensk, ettersom han hadde svensk mor. Etter nederlaget i Frankrike tok han sammen med andre Podhalesoldater i grupper på fem-seks personer seg frem fra Brest til Tolouse. De ønsket å slutte seg til de polske styrkene i England og fortsatte til fots frem til Lisboa. Her ble de imidlertid arrestert av det portugisiske politiet og sendt tilbake til Spania hvor de ble internert i en leir ved Miranda. Badeni selv ble sendt tilbake til Frankrike.

Jan Meysztowicz, Skottland 1940. Før krigen diplomat, etter krigen forfatter og forlegger i Warszawa. Til høyre: Diplomet som fulgte Deltakermedaljen hans. / Jan Meysztowicz, Scotland 1940. Diplomat before the war, publisher in Warsaw after the war. On the right: The diploma presented to him with the Norwegian Participation Medal. (Foto: Jan Meysztowicz)

To ganger forsøkte han og andre polske soldater å ta seg frem med noen små fartøyer fra Marseilles. Begge forsøkene mislyktes. De klarte imidlertid å komme seg om bord i et dampskip som blindpassasjerer, og kom seg på denne måten til Oran i Algerie. Derfra bar det videre til Casablanca med tog. Fra Casablanca ville de skaffe seg skipsleilighet til England, men det var ikke lett. Tidlig på vinteren 1941 ble de internert og ført til leiren Cas Batadla rundt 200 km fra Casablanca. Herfra foretok et stort antall polakker en godt forberedt masseflukt. De kom seg om bord i en fiskebåt som var sendt for å hente dem, og med denne kom de seg til Gibraltar. Joachim Badeni ble avgitt til den polske marinekommandoen og tjenestegjorde i Gibraltar til året etter. Han ble da overført til England. Etter en tid i de polske styrker i England, fikk han tillatelse til å begynne med teologiske studier, og han forlot Hæren. I 1944 sluttet han seg til Dominikanerordenen. I 1947 vendte han tilbake til Polen, hvor han fullførte studiene og ble presteviet i 1950. Han arbeidet en tid ved presteskolen i Krakow og ble i 1955 sendt til Wroclaw og deretter Poznan. Etter et omskiftende liv som katolsk prest kom han i 1988 til det nyetablerte dominikanerklosteret i Hermanice som dominikanermunk.

Andre av Podhalesoldatene fra Narvik kom ikke til å slå seg ned i Polen etter krigen. En av dem er Franciszek J. Kapelinski. Før krigen var han ansatt i den polske utenriktjenesten og var ved krigsрутbruddet stasjonert ved den polske legasjonen i Riga i Latvia. Etter at tyskerne og russerne hadde gått til angrep på Polen høsten 1939, la de press på regjeringen i Latvia og forlangte at det polske legasjonspersonalet skulle utvises fra landet. Legasjonspersonalet kom seg over til Stockholm, og derfra bar det i dypeste hemmelighet med tog til Oslo og videre til Bergen. Fra Bergen reiste Kapelinski med Det Bergenske Dampskipsselskaps D/S «IRIS» over Nordsjøen til Newcastle. Det ble noen nervepirrende minutter for de polske passasjerene, mens «IRIS» under overfarten ble visitert av en tysk ubåt. Men alt gikk vel og de nådde trygt til Skottland. Derfra bar det videre til Frankrike, hvor Kapelinski etter en tid ble opp tatt i Podhalebrigaden. Noen måneder senere var han derfor tilbake i Norge, men nå for å gå til kamp mot tyskerne. Etter at de allierte trakk seg tilbake fra Nord-Norge i juni 1940 var Kapelinski av dem som havnet direkte i Skottland. Her fortsatte han en tid som kadettoffiser, men ble så overført til det polske skoleverket som var under oppbygging på britisk jord. Polakkene var sterkt opptatt av å gi sine soldater mulighet til sivil videreutdanning. Senere under krigen, ble Kapelinski beordret til det polske utenriksdepartementet i London, hvor han ble knyttet til avdelingen som håndterte forholdene til Sovjet. Kapelinski var av dem som ikke fant å kunne vende tilbake til Polen etter 1945. Han ble knyttet til flere universiteter i Afrika, og var i flere år professor i språkvidenskap ved et av Nigerias universiteter. Han er nå pensjonist og bosatt i Spania.

En annen Podhalesoldat som ikke vendte tilbake til Polen, var Tadeusz Turek, 20 år gammel i 1939. Bare to uker før krigsutbruddet hadde han begynt på Flyskolen i Swidnik. Skolen hørte til 6. Luftregiment i Lwow. Ved krigsutbruddet 1. september fulgte unge Turek skvadronen, først til Luck og 18. september til Romania for å ta mot fly som de allierte hadde lovet polakkene, og som skulle komme med skip til Constanza. I det mannskapene forlot Polen ble de vitne til russiske fly som angrep fra øst. I Romania ble Turek og hans kolleger internert, men unnslopp senere og kom seg til Frankrike hvor de meldte seg til tjeneste ved de frie polske styrkene som var under oppsetning der. Turek meldte seg til Podhalebrigaden og kom med denne til Nord-Norge våren 1940. Han tilhørte brigadens 1. bataljon og kom med den tilbake til Frankrike etter evakueringen fra Narvik. I Frankrike kom han igjen i kamp. Etter Frankrikes kapitulasjon samlet bataljonssjefen rundt 70 av soldatene sine og

marsjerte i 23 dager i uniform og med våpen bak tyskernes linjer inntil de nådde den franske garnisonen i Montmorillon. Da hadde bataljons-sjefen, major Kobylinski, bare 29 mann igjen av sin bataljon. Kobylinski var forøvrig en av de 12 polakker som kong Haakon VII hedret med Krigskorset for sin innsats under operasjonene ved Narvik. Kobylinski og hans soldater, heriblant Turek, kom seg på forskjellig vis over til Storbritannia. Turek, som fortsatt ønsket å bli flyger, ble i oktober 1940 innrullert i det polske flyvåpen som nå hadde etablert seg på britisk jord. Etter fullført flygerutdannelse tjenestegjorde han som jagerflyger ved No 308 Polske Skvadron og No 609 West Riding Squadron. Han ble skutt ned over Frankrike i 1944 av tysk luftvernartilleri. Etter tre dager på sjøen i redningsflåten ble han reddet, og kom seg til England hvor han fikk sykehusbehandling. Ettersom hans hjemby etter krigen ble innlemmet i Sovjet, hadde ikke Turek noe fedreland å vende tilbake til etter krigens slutt. Som så mange andre polske piloter ble Turek værende i Storbritannia. Han besøkte Polen i 1992, men vendte tilbake skuffet over forholdene i fedrelandet. Snart femti års kommunistisk styre hadde satt sine spor. Turek døde i Storbritannia tidlig i 1993.

Etterskrift

Det begynner nå å tynnes ut blant de polske Narvik-veteranene. Den polske brigaden forlot sine falne i norsk jord da den trakk seg ut av Norge i juni 1940. Deres gravsteder befinner seg på kirkegårdene i Narvik og Håkvik. Gravene blir heget vel om av Narvik kommune. På gravstedet i Narvik har det kristne korset kommet på plass, mens gravstedet på Håkvik fremdeles står uten kors og uten det polske nasjonalsymbolet som de polske soldater kjempet og falt under. Årsaken til dette er at den norske regjeringen midt på 1950-tallet stilte seg imøtekommende til krav fra den polske kommunistambassaden i Oslo om at de polske krigsgraver i vårt land skulle utsmykkes med det kommunistiske statssymbolet, og ikke det statssymbolet som soldatene hadde kjempet og falt under. Den polske ambassaden satte seg også mot at gravstedene skulle prydes med det kristne korset. Da dette ble kjent i Norge satte det sterke følelser i sving, både hos polske flyktninger som hadde søkt tilflukt i vårt land, hos våre egne krigsveteraner, og hos den jevne norske kvinne og mann. Men regjeringen lot seg ikke rokke, og først etter at et nærmest enstem-

mig Storting hadde fattet vedtak som henstilte til regjeringen om å omgjøre sin beslutning, bøyde regjeringen delvis av. Regjeringen bestemte at de polske krigsgravsteder skulle utsmykkes med et nøytralt emblem, og at hverken Polens riksvåpen eller det kristne korset skulle være med.⁸⁰ Slik står fortsatt gravstedet på Håkvik der 83 falne polske brigadesoldater hviler. De ga sitt liv for det gamle motto *For deres frihet og for vår – for Norges og Polens frihet*.

Polske soldater som falt under invasjonen på kontinentet 1944-45 og under okkupasjonsperioden i Tyskland 1945-47, har fått sine graver og minnesmerker i Frankrikes, Belgias, Nederlands og Tysklands jord. I alle disse landene har myndighetene reist verdige minnesmerker og gitt gater og plasser navn etter den polske innsatsen.

I byen Hulst i Nederland, som Podhalebataljonen ble så sterkt knyttet til, og hvor bataljonen i 1945 fikk overlevert sin nye fane, har myndighetene reist flere minnesmerker til takk for dem som ga sitt liv for byens befrielse. En minneplate er viet Podhalebataljonen. Den viser den polske ørnen og bataljonens uniformsmerke. Platen har tekst på polsk og hollandsk:⁸¹

AAN DE STAD HULST ALS AANDENKEN VAN DE HOLLANDSE POOLSE VRIENDSCHAP BATALION STRZELCOW PODHALANSKICH

Et annet minnesmerke i byen viser en skulptur av en såret og døende ung mann. På monumentets sokkel er innskriften:

AAN POLEN'S ZONEN DIE OP DEZE GROND VOOR ONZE VRIJHEID TOT DEN DOOD TOE STREDEN

Luemerker for den polske hær. Øverst fra venstre: Metallmerke slik det ble båret før krigen, og i den vestlige eksilarméen, metallmerke antakeligvis laget for den vestlige eksilarméen og tøymerke for den vestlige eksilarméen. Nederst fra venstre: Metallmerke for Den polske Folkearmeen 1943-1945, metallmerke slik det ble båret under etterkrigstidens kommunistperiode og tøymerke med ørnen med krone innført i 1991. / Cap badges for the Polish army. Above from the left: Metal badge as worn before the war and by the exile army in the west, metal badge probably made for the exile army in the west and cloth badge made for the exile army in the west. Below from the left: Metal badge for The Polish Peoples Army 1943-45, metal badge worn during the postwar communist period and cloth badge with the crowned eagle as worn from 1991. (Foto: K.E.Strøm)

Litteratur:

- Ascherson, Neal: The Struggles for Poland, London 1987
 Ash, Bernhard: Norway 1940, London 1964
 Barbariski, Krysztof m fl: General Maczek, London 1992
 Batalion Strzelcow Podhalanskich, Papenburg 1947
 Baluk, Stefan m fl: Polski czyn zbrojny 1939-1945, Warszawa 1989
 Bieganski, Witold: Polens bidrag til kampene ved Narvik, Warszawa 1975
 Bielecki, Zygmunt m fl: Wojsko Polskie 1939-1945, Warszawa 1984
 Bjørnsen, Bjørn: Narvik 1940, Oslo 1980
 Bratbak, Bjørn: Fødselsdag på Ankenesfjellet, Ofotens Tidende 24. og 30 apr 1993
 Bratbak Bjørn: Narvik og Polen, Heimevernsbladet nr 4 og 5/1992
 Bratbak, Bjørn: Polakkenes «norske» krigsdekorasjon – Norsk Militært Tidsskrift nr 5/1992,
 Bratbak, Bjørn: Tatarkrigeren som kjempet ved Narvik, Fremover 8. og 12 feb 1993
 Broch, Theodor: Fjellene venter, Oslo 1946
 Brookes, Ewart: Prologue to a War, London 1966
 Busch, Fritz Otto: Narvik – Vom Heldenkampf deutscher Zerstörer, Gütersloh 1940
 Böttger, Gerd: Narvik im Bild, Berlin 1941
 Churchill, W: Den andre verdenskrig, Oslo 1950
 Christensen, Svend R: Sahara – Narvik – Brest. København 1942
 Dahl, A.D. Med Altabataljon mot tyskerne, Oslo 1945
 Dahl, Greta: Fem tunge år, Oslo 1989
 Davies, Norman: God's Playground, Oxford 1981
 Dec, Wladyslaw: Narwik i Falaise, Warszawa 1958
 Derry, T.K: Det britiske felttog i Norge, Oslo 1953
 Dietls krigsdagbok – Trykt i Fremover 3.4. 85 til 10.7.85
 Ellinger, Tage: Den forunderlige krig, Oslo 1960
 Fantur, Werner: Narvik – Sieg des Glaubens, Berlin 1942
 Filipow, Krzysztof, m fl: Passerby, Tell Poland, Warszawa 1991
 Fjærli, Eystein; Den norske hær i Storbritannia 1940-45, Oslo 1982
 Fleischer, Carl: Efterlatte papirer, Tønsberg 1947
 Garlinski, Jozef: Poland in the Second World War, London 1985
 Grieg, Nordahl: Spansk sommer, Oslo 1937
 Hambro, C.J: I saw it happen in Norway, New York 1940
 Hans Majestet Kong Haakon VII's taler 1905-1946, Oslo 1947
 Harriman, Florence J: På post i Norge, Oslo 1946
 Hartmann, Paul: Bak fronten, Oslo 1955
 Harvey, Maurice: Scandinavian Misadventure, Speldhurst 1990
 Hauge, Andreas: Kampene i Norge 1940, bd II, Oslo 1978
 Hauge, E.O: Skotsk jord og norsk himmel, Oslo 1946
 Hauge, Yngvar: Kongen av Norge, Oslo 1960
 Horn, Martin: Norwegen zwischen Krieg und Frieden, Innsbruck 1941
 Jaskowski, Arnold: Kampania Norweska, Glasgow 1944
 Karski, Jan: Den hemmelige stat, Oslo 1946
 Kersaudy, Francois: Kappløpet om Norge, Oslo 1989
 Kondracki, Tadeusz: Polske krigsskip slåss for Norge – Offisersbladet nr 7/1990

- Kukiel, M: Six Years of Struggle for Independence, London 1989
 Laugs, Hermann: Kampf um die Erzbahn, Leipzig 1941
 Lindbæk, Lise: Bataljon Thälmann, Oslo 1938, 1980
 Lindbäck-Larsen, Odd: Krigen i Norge 1940, Oslo 1965
 Lindbäck-Larsen, Odd: 6. Divisjon, Oslo 1946
 Litynski, Zygmunt: I was one of them, London 1941
 Macintyre, Donald: Narvik, London 1959
 Meyszutowicz, Jan: Saga Brygady Podahalanskiej, Warszawa 1958
 Mielke, Otto: Der Heldenkampf um Narvik, Berlin 1940
 Mieczkowski, Z: Monuments of the Polish Armoured Division, London 1989
 Mos, Wojciech B: 5 Pulk Strzelcow Podhalanskich, Krakow 1991
 Munthe-Kaas, Otto H: Evakueringen av Narvikavsnittet juni 1940, Oslo 1970
 Nevakivi, Jukka: The Great Powers and Finland's Winter War – Revue International Militaire no 62-1985
 Norges sjøkrig, Oslo 1954
 Panecki, Tadeusz: Samodzielną Brygadą Strzelców Podhalanskich, Warszawa 1992
 Picht, Werner: Der Feldzug in Norwegen, Berlin 1940
 Polish Troops in Norway, London 1943
 Pruszyński, Ksawery: Droga Wiodła Przez Narvik, London 1941
 Ronnö, Sture: Vi som inntok Narvik, Oslo 1943
 Sandvik, Trygve: Operasjonene til lands i Nord-Norge 1940, bd I og II, Oslo 1965
 Sereau, Raymond: L'Expedition de Norvege 1940, Baden-Baden 1949
 Smith, H.M: Polish Post 7 Years War 1939-1945, London 1945
 Strzalkowski, Waldemar: Grob Nieznanego Zolnierza, Warszawa 1992
 Szende, Stefan: Den siste juden från Polen, Stockholm 1944
 Topolski, Jerzy: An Outline History of Poland, Warszawa 1986
 Torris, M.J: Narvik, Paris 1942
 Unger, Hellmuth: Die Männer von Narvik, Berlin 1941
 Ustvedt, Yngvar: Arbeidere under våpen, Oslo 1975
 Waage, Johan: Kampene om Narvik, Oslo u.å. (1962?)
 Wielecki, H og R. Sieradzki: Wojsko Polskie 1921-1939, Warszawa 1991
 Wiesenthal, Simon: Krystyna, Oslo 1987
 Zakrzewski, Jan: Narvik, Warszawa 1972
 Zaleski, Zbigniew: Poles on the Fronts of the Second World War, Warszawa 1969
 Zaloga, Steven m fl: The Polish Campaign 1939, New York 1985
 Zamoyski, Adam: The Polish Way, London 1987
 Zbyszewski, Karol: The Fight for Narvik, London 1940

Fotnoter:

- ¹ Szende, Stefan: Den siste juden från Polen, Stockh 1944
- ² Ascherson, Neal: The Struggles for Poland, London 1987
- ³ Karski, Jan: Den hemmelige stat, Oslo 1946, s. 88
- ⁴ Wiesenthal, Simon: Krystyna, Oslo 1987, s. 104
- ⁵ Ascherson, Neal: s. 118
- ⁶ Nevakivi, Jukka: The Great Powers and Finland's Winter War – Revue International d'Histoire Militaire no 62-1985
- ⁷ Harriman, Florence J: På post i Norge, Oslo 1946, s. 173
- ⁸ Norges sjøkrig, Oslo 1954, bd I, s.202
- ⁹ Kondracki, Tadeusz: Polske krigsskip slåss for Norge – Offisersbladet nr 7-1990
- ¹⁰ Brev til forf. fra F.J. Kapelinski av 4. mars 91
- ¹¹ Polish Troops in Norway, London 1943, III
- ¹² Bieganski: Polens bidrag til kampene ved Narvik, Warsz 1975,
- ¹³ Bieganski, s. 30
- ¹⁴ Waage, J: Kampene om Narvik, Oslo uå, s. 11 og 19
- ¹⁵ Polish Troops in Norway, London 1943
- ¹⁶ Litynski, Z: I was one of them, London 1941, s. 104-178
- ¹⁷ Munthe-Kaas, O.H: Evakueringen av Narvikområdet, Oslo 1970, s. 43
- ¹⁸ Derry, T.K: Det britiske felttog i Norge 1949, Oslo 1953, s. 231
- ¹⁹ Hauge, Yngvar: Kongen av Norge, Oslo 1960, s. 177
- ²⁰ Bieganski, s. 52
- ²¹ Dietls krigsdagbok. Trykt i norsk oversettelse som føljetong i avisen FREMOVER 3.4.85 til 10.7.85.
- ²² Utskrift fra NRK av minister Neumans tale over radio fra Tromsø 17.5.40.
- ²³ Hans Majestet Kong Haakon VII's taler 1905-1946, Oslo 1947, s. 31
- ²⁴ Opplyst av minister Neuman i tale over radio til det norske folk 29.8.41
- ²⁵ Brev fra Mil. attasj. i Hels. av 6. mai 1940, ref 76/40 (RA)
- ²⁶ Bieganski: s. 76
- ²⁷ Broch, Theodor: Fjellene venter, Oslo 1946, s. 210
- ²⁸ Zbyszewski, Karol: Narvik, London 1940, s. VIII
- ²⁹ Ash, Bernhard: Norway 1940, London 1964, s. 262 og 263.
- ³⁰ Dahl, Greta: Fem tunge år. Oslo 1989, s. 18
- ³¹ Dahl, Greta: s. 19-20
- ³² Norsk Tidend, 29 jan 1944
- ³³ Bieganski: s.7
- ³⁴ Brev fra A.D. Dahl av 26. feb 43. (RA 144/eske 2554)
- ³⁵ Harriman, Florence J: På post i Norge, Oslo 1946, s. 199
- ³⁶ Ascherson, Neal: The Struggles for Poland, London 1987, s. 118.
- ³⁷ Munthe-Kaas, O.H: s. 31
- ³⁸ Bieganski: s. 80
- ³⁹ Ellinger, Tage: Den forunderlige krig, Oslo 1960, s. 108
- ⁴⁰ Bieganski, s. 80.
- ⁴¹ Dahl, Greta: s. 21
- ⁴² Bieganski: s. 80. (Krigsgravkontoret i KUD opplyser at det er 88 registrerte polske krigsgraver fra felttoget i 1940 i Narvikområdet

- ⁴³ Brev til forf. fra F.J. Kapelinski 29.3.91
- ⁴⁴ Kukiel, M: Six Years of Struggle for Independence, London 1989, s. 15
- ⁴⁵ Smith, H.M: Polish Post 7 Years War 1939-1945, London 1945, s. 31
- ⁴⁶ Litynski, Zygmunt: I was one of them, London 1941, s. 31
- ⁴⁷ Bieganski: s. 84
- ⁴⁸ Dembiniok, Josef m fl: Oznaki i odznaki polskich sil zbrojnych na zachodzie, Katowice 1984, s. 12
- ⁴⁹ Hambro, C.J: I saw it happen in Norway, New York 1940, s. 117
- ⁵⁰ Hauge, Yngvar: s. 199
- ⁵¹ Norsk Tidend 23. mai 1941
- ⁵² Hartmann, Paul: Bak fronten, Oslo 1955, s. 40
- ⁵³ Filipow, Krzysztof: Order Virtuti Militari, Warszawa 1990, s. 139
- ⁵⁴ Norsk Tidend, 8 apr 1941
- ⁵⁵ Brev fra HOK av 12 des 1940. FD 162 RA
- ⁵⁶ Øverstkommanderendes og forsvarsministerens ordrebok, ordre nr 10/G.M. 41, The Polish Institut and Sikorski Museum
- ⁵⁷ Zbyszewski, K & J. Natanson: The Fight for Narvik, London 1940
- ⁵⁸ General Fleischer: Etterlatte papirer, Tønsberg 1947, s. 215
- ⁵⁹ Norsk Tidend, 4. juni 1941
- ⁶⁰ Norsk Tidend, 12 aug 1941
- ⁶¹ Norsk Tidend, 17. jun 1941
- ⁶² Churchill, Winston S: Den andre verdenskrig, Oslo 1950, bd. 5, s. 335
- ⁶³ Fjærli, Eystein: Den norske hær i Storbritannia, Oslo 1982, side 126
- ⁶⁴ Filipow, K m fl: Passerby, Tell Poland, Warszawa 1991, side 32-56
- ⁶⁵ Batalion Strzelcow Podhalanskich 1944-1945, Papenburg 1947
- ⁶⁶ Orzel Bialy, London 1967, nr 36/7-1183/4, side 27
- ⁶⁷ Filipow, K m fl: Passerby, Tell Poland, Warszawa 1991, side 139
- ⁶⁸ Filipow, K: side 145
- ⁶⁹ Hartmann, Paul: Bak fronten, Oslo 1955, side 394
- ⁷⁰ Englert, J.L og K. Barbarski: General Maczek, London 1992,
- ⁷¹ Bratbak, Bjørn: Vår æresgjeld til Polen Upublisert manus, side 72
- ⁷² Stortingsforhandling, 21. april 1947, side 179
- ⁷³ Wielecki, H og R. Sieradzki: Wojsko Polskie 1921-1939, Warszawa 1991, s 139-144
- ⁷⁴ Zaloga, S & V. Madej: The Polish Campaign 1939, New York 1985, s 5 ff og s 186
- ⁷⁵ Mos, W.B, m fl: 5 Pulk Strzelcow Podhalanskich im. gen. bryg. Andrzeja Galicy, Krakow 1991
- ⁷⁶ Bratbak, Bjørn: Narvik og Polen, Heimevernsbladet nr 4 og nr 5 1992
- ⁷⁷ Ofotens Tidende, 24 april og 30 april 1993
- ⁷⁸ Opplysningene om veteranene fra Podhalebrigaden er gitt i samtaler med forfatteren høsten 1992.
- ⁷⁹ Fremover, 8. og 12. februar 1993
- ⁸⁰ Bratbak, Bjørn: Polakkenes «norske» krigsdekorasjon, Norsk Militært Tidsskrift nr 5/91, side 9
- ⁸¹ Mieczkowski, Z: Momuments of the Polish Armoured Division, London 1989, s 121 og s 123

English Summary

The Independant Podhale Brigade Origins and fate

By Bjørn Bratbak

On the 8th of May 1940 the 5000 men strong Independant Podhale Brigade landed near Harstad to take part in the campaign against the German invaders that ended in the liberation of Narvik. This was the first time Polish military Forces had been employed on Norwegian Territory.

The Polish Nation has a long tradition of fighting on the side of liberty and freedom within Polen as well as abroad. This can be summed up in the motto: «For Our Freedom and Yours».

After the fall of Poland in 1939 many Poles escaped to France in order to continue the fight against Hitler and Stalin. A Polish army, some 80.000 strong, was eventually equipped with French equipment. The Podhale Brigade was set up on the 9th Feb 1940, as the Allies were developing several plans to secure Northern Scandinavia. However, the Germans launched their attack on Norway and Denmark before any allied plan came into operation.

The Podhale Brigade took its name from a Mountain-range at the foot of the Carpatian Mountains and they carried a characteristic cape on the shoulders. The volunteers came from all classes of Polish society.

The Poles at Narvik fought bravely and with success against the Germans on several sectors of the front. Unfortunately, the disastrous development following the German invasion of Belgium and France, forced the Allies to withdraw from Narvik just at the hour of Victory. After being evacuated from Narvik, the Podhale Brigade fought in France. A small contingent managed to get across to England after the fall of France.

Both King Haakon and General Fleischer expressed their gratitude for the Polish efforts and sacrifices on the Narvik Front, and when the military medal The War Cross was instituted on 23/5-41, all Polish personell who had been at Narvik were given a lanyard in the Norwegian colours and a small gold Norwegian Lion. Shortly afterwards a special uniform insignia was also issued.

Polish forces were also dedicated to fight Stalin and the Communists, who had attacked Poland from the east in 1939. When Hitler invaded Soviet territory in 1941, their enemy suddenly became an ally. This was indeed a difficult situation.

The Polish forces in Britain were training for the invasion in Europe, and the 1 Polish Armoured Division was formed. The Poles were landed between 29 July and 4 August 1944 in France. They fought at Falaise, where large numbers of German troops were taken prisoner. After that they fought their way through Belgium and were eventually given the task of investing Wilhelmshafen, the Fleet base.

The Germans surrendered, the Poles however, could not accept the way the Allies gave in to Stalin, and the division of Poland. The Western Allies did not wish to antagonize Stalin, and Polish troops were not allowed to take part in the Victory parade.

After the war, most of the Poles who had fought with the Western Allies did not return to Poland, but settled in the US or Great Britain.

After the war, the Podhale Units were reestablished in Poland, with duties relating to Border Patrols and Inner Security.

The Narvik campaign is still well remembered in Poland and abroad, but the number of veterans is dwindling. Narvik is still remembered with just pride.

English summary by C.E. Christophersen